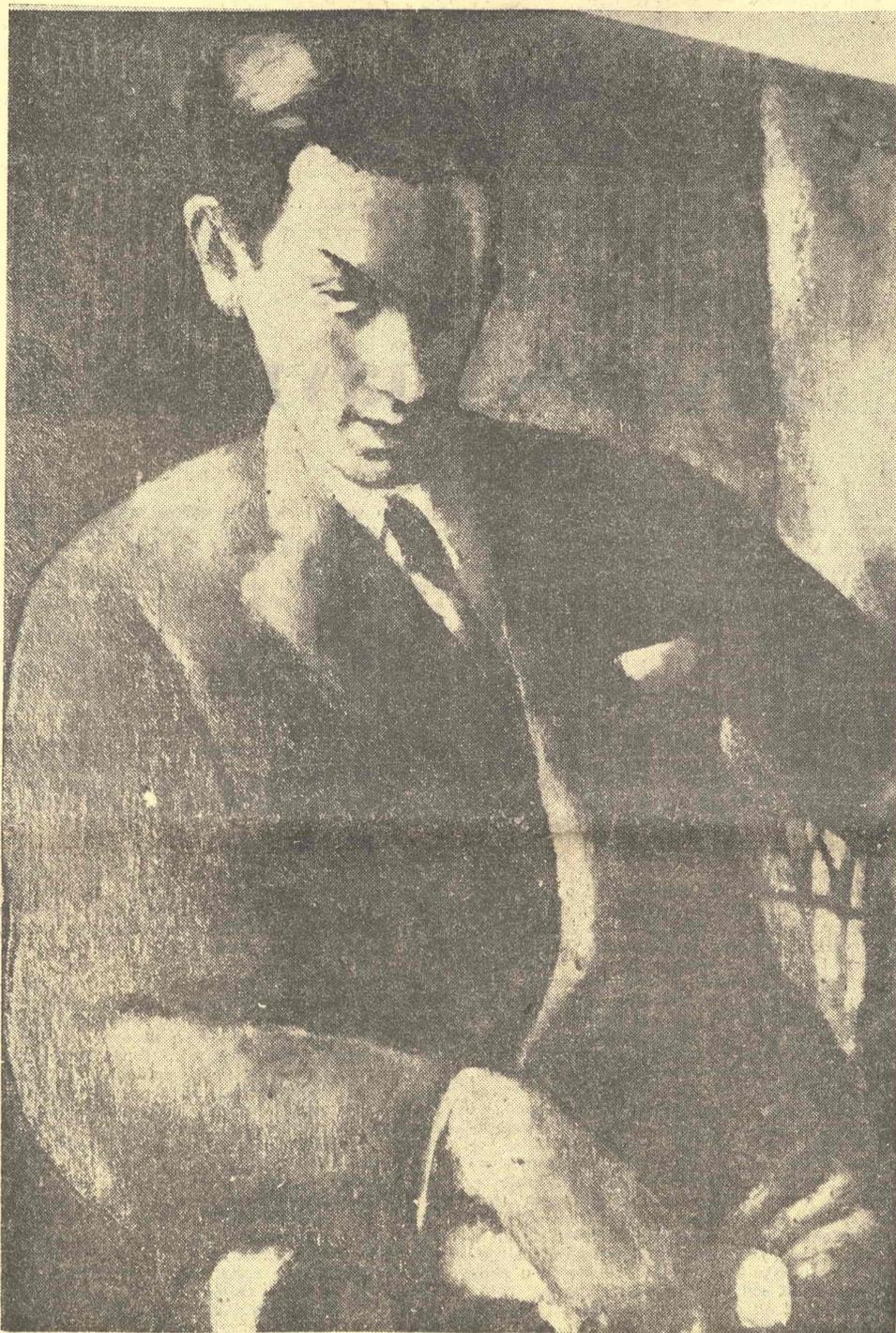

POLITIČKA RENESANSNA I KRITIKA

MILAN DEDINAC

U Opatiji je 26. septembra umro Milan Dedinac, jedan od najvećih savremenih srpskih pesnika i prvi urednik »Književnih novina«

1902-1966

Jovan Bijelić: MILAN DEDINAC (1926)

MILAN DEDINAC je stavio pred knjigu »Od nemila do nedraga«, sopstveni izbor svoje poezije, predgovor u kome objašnjava svoj pesnički razvitak i govori o svojim inspiracijama, uzorima i književnim strujanjima svoje mladosti. Za pravilno shvatanje Dedinčeve poetske ličnosti, ovaj predgovor, pisan kao lirsku ispovest, karakterističan je i zanimljiv po mnogo čemu. Dedinac je pesnik zanosa, sna i mašte. On voli one pesnike koji najviše odgovaraju njegovoj intimnoj prirodi; zato opširno piše o Bodleru, Lotreamonu, Rembou, Apolineru, Crnjankom. Iz ovog značajnog predgovora vidi se da je ostao veran sebi, svojim osnovnim pesničkim principima. Veliki deo njegovog puta mogao se odrediti već iz njegovih početaka. Poezija kao put u nepoznato, kao duhovna pustolovina i prodir u tajanstvenost, to je bio zadatak i cilj. Pogledajmo pažljivije predgovor. Tamo stoji na jednom mestu: »Gledam i vidim da sam zaista u prošlosti noći neposredno govorio samo o tim prvim svojim štampanim rukopisima, a i o naknadnim radovima; o 'Jednom čoveku na prozoru', o pesmama iz ropstva, o pesničkim ogledima iz Crne Gore, o maslini koju sam još nedavno pokušao da opevam, o svemu tome ni reći nisam rekao, kao da mi se činilo da sve te kasnije moje pesničke tvorevine, građene od postojanijeg i grubljeg materijala, imaju više otporne snage da same opstanu, a pre svega, da će se za njih naći širi krug čitalaca koji će moći da ih prihvati i podrži«. Dedinac je, dakle, sam svestan da njegovo pesničko delo ima dva perioda; prvi je obeležen nadrealističkom tehnikom i hermetičkim izrazom, dok je drugi (pesme iz zarobljenštva i o Crnoj Gori) po izrazu jasniji i pristupačniji, po sadržini širi i objektivniji, a po idejama socijalniji.

Godine 1926-te Milan Dedinac objavljuje »Javnu pticu«, svoje najdraže delo. Pišući posle tridesetak godina o »Javnoj ptici«, autor tvrdi da je ona napisana u trenutku najveće stvaralačke snage. Ova poema je značila za nadrealistički pokret jedno od najvećih dostignuća i, zbog nadrealističkih načela u njoj izračenih, gotovo manifest škole. »Javna ptica« je puna košmara, snoviđenja, noćnih doziva; to je pesma usamljenosti i čežnje. Pesnik traži pticu, simbol ljubavi; cela pesma je ispevana kao himna tom simbolu. Strava i užas ispunjavaju srce čoveka koji peva; utvare ponoćnih tmina, uzburkana sećanja, pustoš samoće od koje se kida glas, bol koji se meša sa čežnjom za nepostojećim i opet teška i nepodnošljiva samoća... Pesnik je sam sa svojom razigranom maštom i zato mu nije stalo da li ga ko sluša. Njegov usplahireni monolog nikome nije upućen. Trenuci zanosa, jadikovke, kliktaji, konture zapaljenih kuća i požari koji odražavaju pesnikova usijanja, ptice i krici, tajanstveni su.

Nastavak na 9. strani

»NA POMOLU je renesansa političkog života i u Savezu komunista i u našem društvu...« Ove reči, koje je Veljko Vlahović izgovorio na VI sednici CK SK Crne Gore, ne bi trebalo da budu samo zvučna parola, lepa fraza puna obećanja čiju bismo realizaciju morali da čekamo ko zna još koliko dugo; ohrabrujuće je što je u njima, u stvari, sažeto formulisano jedno stanje duha koje je u toku poslednjih nekoliko meseci, iz embrionalne, bojažljive i sramežljive faze intimnih poveravanja i nedorečenih slutnji, probujalo u glas, odlučan, otvoren, jasan i beskompromisan obračun sa najkonzervativnijim elementima našeg društva, skrivenim u šovinističkim, antidemokratskim, birokratskim busijama.

Da se naše društvo nalazi na ozbiljnoj prekretnici ili, tačnije rečeno, da je već načinilo prvi, presudni korak u razvoju samoupravljanja, potvrđuju poslednji politički događaji koji se mogu okarakterisati kao dani u kojima strah, podvođenje, skepticizam, zatvorenost, političko siledžijstvo i partijski demagogizam uzmiču pred otvorenosću, iskrenosću, smelom kritičnošću, odlučnim usmeravanjem ka potpunijoj i temeljnijoj demokratizaciji svih slojeva našeg društva. Najbitnije je to što su sa ljudi oslobodili more straha i sputavajućeg pritiska »političke policije« koja je, prema rečima jednog člana Gradskog komiteta SK Beograda, bila i institut za novinarstvo, i Galupov institut za javno mnjenje, i kulturno-prosvetna zajednica, i privredna komora, i sindikat, i partija...

Ohrabrujuće je što su događaji posle IV plenuma CK SKJ potvrdili da danas, kako je Veljko Vlahović rekao, »niko ne može biti izuzet od odgovornosti za svoje partijsko i društveno ponašanje, ne možemo se više zadovoljavati načelnim stavovima... — opštim frazama zaobilaziti razmatranje pojava u njihovom konkretnom obliku«. To je pravi i jedini put da se iskoreni osećanje neverice i bespomoćnosti, nepoverenja i razočaranja. U najširim slojevima našeg društva sa ohrabrenjem i simpatijom dočekan je poslednji čas vremena fetišiziranja funkcija, otvaranje procesa u kojem će presudnu ulogu imati sposobnost i znanje, vreme moralne i političke odgovornosti i za reči i za dela.

U dane koji su posvedočili da u našem društvu ne postoje tabu-autoriteti, i kad su smelo skinute obrazine sa nekih najperfidnije dvostrukih birokratskih elemenata, treba isto tako odlučno, sistematično i beskompromisno, pokazati pravo lice i otkriti zakulisne, protivzakonite igre onih koji su, koristeći postojeću klimu, izigrali samoupravnu usmerenost našeg društva, zloupotrebljavajući položaje i funkcije koje im je društvo, sa punim poverenjem, poverilo. Nužno bi bilo izvršiti temeljnu analizu i svestrano preispitivanje i svih onih društvenih zatvorenih organizacija koje su, po ugledu na Službu bezbednosti, ili u neposrednoj koordinaciji s njom, vršili razne zloupotrebe, organizacija o kojima je do sada suviše uopšteno i neodređeno govoreno. Jer, ako je nakon Četvrtog plenuma stvorena određena atmosfera koja se može okarakterisati kao specifično stanje duha izvanredno pogodno za kritičko preispitivanje svega onog što je teško opterećivalo prošlost i sputavalo kretanje našeg društva napred, štetno bi bilo ne učiniti sve što se može da se konačno mnoge stvari isteraju na čistac. Nesumnjivo je da sva zastranjanja, sve zloupotrebe i sve deformacije nemaju istu težinu i isti stepen društvene opasnosti. No krupni, bitni zahvati, koji su iz temelja uzdrmali birokratiju, najraznovrsnije maskiranu, trebalo bi da predstavljaju inspirativno ishodište smelih obračuna i u privredi, i u upravi, i u administraciji, i u sudstvu, i u kulturi, i u sportu.

Reči o novoj klimi duha i o renesansi našeg političkog života bude nadu da su konačno skršeni najsnažniji otpori koji su, u prošlosti, onemogućavali svaku akciju koja se očekivala nakon tačnog dijagnostičiranja postojećeg stanja i ukazivanja na puteve kojima bi se moglo da se prevaziđu nesvesne ili nesvesne zamke. Treba očekivati da će sila nepotizma, korupcije i klanovske opredeljenosti, nezdrave ambicije, strast za bogaćenjem i najraznovrsniji oblici kriminala biti definitivno onemogućeni. Međutim, još se nije čulo da su oni za koje se pouzdano zna da su došli u raskorak sa osnovnim zakonima ovog društva pozvani na krivičnu odgovornost. A reč zakona treba da bude stroga, beskompromisna i pravedna kao reč moralne i političke osude.

Ali uprkos nesumnjivom pozitivnom zakretu, čiji smo svedoci, pogrešno bi bilo zaključiti se da su antidemokratske i antisamoupravne snage birokratizma iskorenjene i definitivno učukane. Pomalo nelogično deluje to što danas, u nekim slučajevima, kao barjaktari novog istupaju neki ljudi koji su, ne tako davno, bili najglasniji i najdogmatičniji branioci antidemokratizma, pristalice kumulacije vlasti i praktični zagovornici politike privilegija. Nesumnjivo je da se birokratizam pregrupisava, navlači nove maske, traži nove busije. Da bi se on konačno iskorenio treba imati puno poverenje u hrabru, poštnu, dobronamernu i beskompromisnu kritičku reč kojoj su, već sada, razni »politički apotekaris« počeli da određuju ovakve i onakve »doze«. A stvar, međutim, nije u dozama nego u — »apotekatima«!

aktuelnosti

15 DANA

ODGOVORNOST JAVNOG ISTUPANJA

JUGOSLOVENSKI CENTAR DISKOFILA (sem beogradskog kluba obožavalaca Đorđa Marjanovića, postoji, dakle, i jedna savezna organizacija ljubitelja i skupljača gramofonskih ploča narodne i zabavne muzike) od 13. septembra do 13. decembra ove godine organizuje u Domu kulture »Vuk Karadžić« — »Diskofilijadu 66«. Prevažna je namera diskofila, uglavnom iz redova omladine, da se na ovom svom festivalu sretnu između sebe i sa živim zlatnim, pozlaćenim, srebrnim i drugim glasovima sa svojih ploča. Komercijalni efekat ovih susreta je u drugom planu i bogato se nadoknađuje amaterskim entuzijazmom, koji, ponekad, ipak nije dovoljan da se isplati zakupljena sala. U programima »Diskofilijade« učestvuju po neki poznati pevač-profesionalac i sasvim nepoznati pevači-amateri koji nisu lišeni iluzija da i njima ugovori o snimanju ploča leže pod rukom. Buru oduševljenja u publici izazvao je, na izvođenju prošlog programa, jedan mla-

di radnik-pevač, koga su organizatori pronašli u publici — nije nam poznato kako i zašto — pred sam početak programa. U odelu u kome je došao sa posla, sav »presečen« od treme, mladi radnik je zapevao — i osvojio publiku, gošina i zanimanja sličnih njegovim. Nasuprot aplauza i bodrenja upućenih ovom radniku, pevaču-amateru, zvižduke negodovanja temperamentne publike pobrala je jedna tek rođena profesionalna »zvezda« na našem vrlo zvezdanom nebu zabavne muzike: Olivera Vučo. Zapravo, presuda publike izrečena joj je u odsustvu... Pre podne i uveče, na dan priredbe, Olivera Vučo je održala probe sa orkestrom. A uoči samog izlaska pred mikrofon i publiku, pozvao ju je na stranu jedan predstavnik produkcije ploča RTB. Publica, koja je ispunila veliku salu, privučena najviše njenim imenom, uzalud je zatim očekivala Oliveru Vučo, čiji »nestanak« ni organizatori nisu mogli odmah da objasne. Bez obzira na stepen društvene i »umetničke« opravdanosti ovakvih i sličnih priredbi, njihovi organizatori i izvođači obavezni su da

publici pruže ono što su reklamirali i unapred naplatili. U ovom slučaju, nekomercijalna atmosfera »Diskofilijade« i omladinski sastav publike samo su povećavali ovu obavezu. Ako su vrste i kvalitete programa razni, moral, ljudski, društveni, poslovni, morao bi biti — samo jedan. Postupak Olivera Vučo, već manir na našoj »tezgi« — estradi, najobičnija je prevara! Zabavna estrada ni u kom slučaju ne oslobađa zabavljača društvene odgovornosti.

Međutim, ako je »tajanstveno« lice iz produkcije ploča RTB, ubedivanjem, pretnjama njenoj budućoj konjunktornoj popularnosti i obećanim, još nesklopljenim ugovorima o snimanju ploča — »kidnapovalo« šarmantnu glumicu bez velikih uloga, zalutalu »među nove«, onda je to samo još jedna potvrda više da se u našem zabavnom životu, na najefemernijem »bojnom« polju, već prilično dugo vodi jedan »mali prljavi rat« u kome velike ribe jedu male. Odnosno, finansijski jače — one slabije, po sistemu »miniranja« konkurentskih programa.

V. S.

PROVERENE VREDNOSTI

JUGOSLOVENSKO DRAMSKO POZORISTE svojim repertoarskim planom za ovu sezonu vraća se praksi koju je napustilo pre neko-

PRAVOVREMENA AKCIJA

VEĆ U NEKOLIKO BROJEVA zagrebačkog »Telegrama« živo se raspravlja o problemima izdavanja i plasmana knjige, o mogućnostima i teškoćama izdavačkih preduzeća, o saradnji svih zainteresovanih faktora da se knjizi pomogne i da

Nastavak na 2. strani

15 DANA

Nastavak sa 1. strane

se iskoriste sve mogućnosti u plasmanu knjige i njenom širenju. Iako iskustva sa ovakvim diskusijama govore da su rezultati javnih razgovora mnogo manji i manje primetni no što se to, u trenucima kada se oni pokreću, očekuje, ovoj akciji »Telegrama« — možda baš zbog toga — treba dati punu podršku i, bez ikakve rezerve, učestvovati u njoj. Jer, to što se na te razgovore mnogi zainteresovani faktori uopšte ne osvrću, još jedan je razlog da se što češće pokreću. Sve do onog trenutka kada budu počeli da daju i neke praktične rezultate

KARTU VIŠE ZA NADLEŽNE

U POVREMENO visokofrekventnom razmahu razgovora o kulturno-umetničkoj, obrazovnoj ulozi filma, posebno u razgovorima o domaćem filmu, njegovim naizmeničnim usponima i padovima i stalnim problemima, izgleda da je sasvim zaboravljena »domaća situacija« u kojoj se već duže vreme nalazi film za decu. Ovih filmova, prema jednom napisu u »Politici« ima znatno više na lagerima distributerskih kuća nego na ekranu jedinog bioskopa za decu u milionskom glavnom gradu SFRJ. Distributerske kuće dosledno sprovode svoju isključivo komercijalnu politiku: bioskopu za decu, kao platežno slabom kupcu nema računa da se daju mnogi priznati i premijerni filmovi. Koliko je, međutim, ova distributerska politika komercijalna i uspešna pokazuje i ovaj primer:

Posle nekoliko dana prikazivanja pred praznom salom »Kosmaj«, jednog od najneuglednijih beogradskih bioskopa, u koji, kao po pravilu, dospevaju — da ovako završe — mnogi odlični filmovi za decu, Diznijev dokumentarac »Bela divljina« skinit je sa repertoara »zbog slabog interesovanja publike«. Naknadno, na uporno traženje onih koji rukovode bioskopom za decu, ovaj film prikazan je u »Svrčić« — 36 puta. Niz ovakvih primera, po svemu sudeći, ipak nije dovoljan razlog da dečja publika, koja u svom bioskopu traži svoje filmove, na igrani film »Sedmi kontinent« od Dušana Vukotića — nestrpljivo čeka nešto manje od godinu dana, dok ovaj ne obiđe sve premijerne sale.

U Diznijevom stripu, gotovo romantičarski koncipirani Svrčić, dobroćudnošću savladuje sve teškoće u svom pasjem životu. Ali, reklo bi se, i da pokaže zube ne bi mnogo promenio u repertoaru svog beogradskog imenjaka: naširoko bi mu bilo objašnjeno koje sve i kakve tehničke i finansijske teškoće repertoar filmova za decu čine neshvatljivo i nedopustivo skućenim.

VOLJA RADNIH LJUDI

BEogradSKA »MLADOST«, koja u poslednje vreme sve otvorenije i otvorenije govori o različitim vidovima izigravanja odluka neposrednih proizvođača, saopštava i ovu pojedinost iz našeg političkog, privrednog, ili, kako hoćete, sportskog života.

Cetrnaest hiljada radnika željezare »Zenica« bilo je protivu toga da se fudbalskom klubu »Čelik« dodeli pomoć od trideset miliona starih dinara. Uprkos njihovoj odluci, »neko« iz zeničke željezare i iz zeničke komune dodelio je pomoć ovom fudbalskom klubu da bi on mogao da reši svoje finansijske probleme.

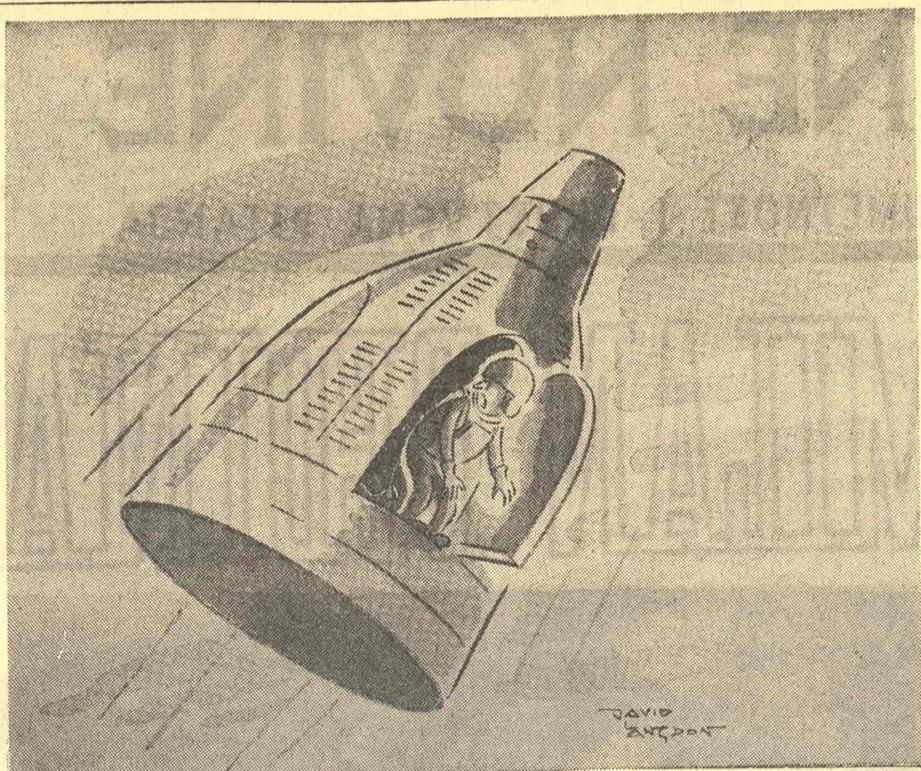
U Zenici je, pre nepunu godinu dana, izbila jedna od najvećih afera iz oblasti privrednog kriminala u našoj zemlji — afera Arnautović. Fudbalski klub »Čelik« nedavno je bio akter jedne od većih sportskih afera koje nisu tako retke u poslednje vreme. Uprava kluba pokušala je da kupovinom bodova popravi plasman svoje ekipe u državnom prvenstvu. To što niko nije htio da im proda bodove nije zaslužno uprave »Čelika« nego onih drugih.

Sada je mnogo štošta jasno. Ako se proteklih godina volja neposrednih proizvođača nije poštovala, ako se preko njihovih odluka i protesta prelazilo mlokom, onda nije nikakvo čudo što je izbila Arnautovićeve afera, što je izbila »Čelikova« afera, i ko zna koja sve još. Čudo je što nije bilo — više afera.

SAMOUprAVLJAČI I BIROKRATI

KOMENTATOR »Ekonomske politike« u broju od 17. septembra ove godine dosledno nastavlja svoju antikulturnu praksu i opet probleme,

Nastavak na 12. strani

U REDU JE, SAMO NEMOJ DA ME GURNEŠ...

Na marginama ŠTAMPE

Javnost i javnost

Božidar BOŽOVIĆ

AKO JE ISTA proteklih dana dominiralo našom štampom, onda su to obimni izveštaji sa sednica centralnih komiteta Saveza komunista republika i pokrajina, a i pojedinih opštinskih i gradskih komiteta. Materija koju ova tela na svojim plenarnim skupovima razmatraju od takvog je značaja, i u toj meri interesuje našu javnost, da je dobro što je većina listova vrlo mnogo prostora i brige posvetila izveštavanju o tome. Nije svaki list, i u svakoj prilici, to učinio podjednako spretno, ali treba shvatiti i težinu zadatka izveštavača koji mora da u vrlo kratkom roku sažme iz desetina hiljada reči ono što je i najznačajnije i najzanimljivije, i to do onog obima koji u taj list po njegovoj prirodi i raspoloživom prostoru može da stane. Prirodno je što u toj brzini, a ponekad i zbog malog broja izveštavača, izvodi nisu najsigurniji, pa, na primer, o nekom pitanju za koje se naknadno pokaže da je polemičkog karaktera, čitalac iz odgovora mora da odgonetne koja je prvobitna tvrdnja taj odgovor izazvala.

U nekim slučajevima, sami forumi o kojima je reč, ili pojedinci čiji je to zadatak, odmogli su izveštavačima štampe (i, takođe, radija i televizije). Broj izveštavača ponekad nije bio dovoljan. Što je još gore, i pored sve priče o javnosti rada, neki tekstovi, obično zaključni, ili prilozil diskusiji, javljali su se u štampi sa zakašnjenjem od dan-dva, kad izgube skoro sav psihološki efekat (po svojoj prilici da bi bili »autorizovani«?).

U jednom slučaju došlo je i do malog prese-dana: sekretar Gradskog komiteta SK Beograda, Đorđe Lazić, ogradio se od naslova, odnosno eventualnih zaključaka i implikacija, koje bi naslov i podnaslovi u listu »Politika Ekspres« o prethodnoj sednici mogli da sugeriraju. List je ono što je Lazić tom prilikom rekao preneo doslovno, bez svog komentara ili objašnjenja. Lazić je, verovatno, u pravu ako se naslovi podvrgnu oštroj proceni, i ako se shvati da ih treba uzeti odvojeno od kompletnog teksta izveštaja, ali teško da bi ih iko tako primio. Uostalom, deo Lazićevog objašnjenja i ograničavanja i ne pobija ono što je u podnaslovu rečeno. Od svega ovoga, naravno, nema štete, jer se time odgovornost izveštavača i redakcija povećava.

NASLOVNE STRANE naših listova poslednjih deset dana podsetile su me na TV dnevnik: sama rukovanja, aerodromi, sedenje u salonu. Fotografije potpuno besmislene jer ne govore apsolutno ništa. To da Marko Nikezić sedi u nekom salonu, ili se rukuje na aerodromu u Surčinu, sa inostranim državljanom koji je došao u posetu našoj zemlji, na prvom mestu, uopšte nije vest: vest je činjenica da je neko došao, i podatak zašto je došao. Državnom sekretaru, među druge tegobe posla, koje idu uz suštinu, spada i ta da ljude, uz čitavu jednu malu svitu, sačekuje i ispraća. O gostu ovakve fotografije, osim toga, ne kažu baš ništa. Jedan dobar portret, koji otkriva nešto od onoga što se iza te ličnosti krije, bio bi mnogo korisniji čitaocima koji ove fotografije u štampi u opšte uzimaju ozbiljno. A na ovim protokolarnim slikama gost se često i ne vidi dobro, ili se čak vidi manje dobro od domaćina. Vrhunac svega je, najzad, kad vidimo Kuv de Mirvila i Marka Nikezića, u razgovoru koji ne može biti ništa drugo nego apsolutno površan i konvencionalan, kako sede u automobilu, a tekst ispod fotografije nas obaveštava da je to snimak susreta na aerodromu Beograd. Druga je stvar, svakako, kad darovit fotoreporter uhvati karakterističan gest, osmeh, pozu, nešto što će današnjeg gosta, i današnjeg doček, razlikovati od jučešnjeg.

ČESTE SU i sve češće u štampi prepiske sa redakcijama oko toga da li su tačne stvari napisane u odnosnom listu: oni, koji se smatraju pogođenim, protestuju (pa se i tuže i sude) tvrdeći da je saradnik, ili lokalni dopisnik lista izneo proizvoljne i netačne podatke i sudove. To je neizbežno, jer, prvo, novinar ne samo da nisu sveci, nego nisu u svakom pojedinom slučaju ni dorašli, ili u mogućnosti, da donesu ispravnu ocenu pojava, a osim toga, bune se ljudi i kad nisu u pravu i kad je novinar sasvim dobro pogodio o čemu i šta da piše. Neminovno je očekivati da će toga biti i više

nego do sada, i stoga je najgori put koji biraju neke institucije, pojedinci, forumi, radne organizacije. Pre nekoliko dana, bez komentara jer je zaista bio izlišan, »Borba« je donela faksimil jednog telegrama koji je primila, a koji glasi: »Zabranjujemo štampanje članka o poljoprivredi u Ulcinju dok dopisnik Pavle ne pošalje na uvid. Ogljedna stanica Instituta, upravnik Jevtić«. Ovaj drug Jevtić, očito, ne zna da u nas nema cenzure, i da bi njegov telegram bio samo komičan kad bi njegovo mišljenje bilo usamljeno. (Siromah kolega Pavle, uostalom). Drugi primer navodi nedavno u »Politici« Z. Živulović-Serafim, i to u tekstu koji nije kozerija, nego, očigledno, autentičan reporterski izveštaj, samo stilski obojen Serafimovim uobičajenim načinom pisanja: njega predsednik mesne kancelarije, da bi s njim razgovarao, pita gde mu je ovlašćenje, i zatim, kad proveri telefonom kod predsednika opštine, konstatuje da ovaj i ne zna da je Serafim »na teritoriji opštine«. Ne pišem ovo zbog tog predsednika mesne kancelarije, nego zbog onih njegovih vrhinskih rodaka koji su na društvenom položaju malo višem, i koji sve znaju o raznim plenumima, ali i dalje, u praksi, misle isto.

U ŽELJI, valjda, da ne zaostanu za svojim neposrednim konkurentom koji još razvlači svoje kilometarsko »javno istraživanje« da li kalnički nadri-lekar Videković, već osuđivan za svoju nedozvoljenu delatnost, zaista leči rak i druge bolesti pride, »Večernje novosti« su se dohvatile kraljevačkog lekara Veskovića koji tvrdi da leči čelavost. Ne može, naravno, niko na pamet reći kakav je rezultat lekova i postupka ovog lekara, ali čovek mora da se seća smejurije sa prošlim takvim slučajem, od pre nekoliko godina, kada su hiljade, kao poludele, kupovale »lek« koji, kako se na kraju videlo, nije bio ništa drugo do smuti-pa-prospri vodica bez ikakvog efekta (famosni »luksan«). Stvar je ovog lekara i njegove etikete kako će, na uobičajeni i u medicini prihvaćen način, stručno proveriti i dokazati rezultat svog rada. Mislim da, čak i kad je reč o naivnim stvarima kao što je čelavost, nema nikakvog smisla ljudima ulivati nadu, putem sugestivnih napisa u listu velikog tiraža, dok se ne utvrdi efikasnost leka, kao i to koje vrste čelavosti, eventualno, leči (većina laika ne zna da ima raznih vrsta čelavosti, pa i da pojedine od njih, na primer alopecija areata, mogu da se jave iz nekoliko raznih uzroka). Nije mi jasno zašto u ovakvim slučajevima neodgovorne reklame i buđenja nade kod hiljada ljudi, ne intervenišu javno lekarska organizacija, ali mi je jasno da ni novinarska etika ovo poigravanje osećanjima i psihičkim stanjem ljudi ne bi smela da dozvoljava. A ako neka redakcija želi da se bavi i čistim altruizmom, neka finansiira ispitivanja, pa to naknadno objavi.

PRE NEŠTO VIŠE od tri godine, dok sam još vodio susednu rubriku u ovom listu (Onako, uzgred), u nekoliko mahova sam pisao o izgradnji novog velikog fudbalskog stadiona, tvrdeći, među ostalim, da ima u Beogradu prećih stvari, da će malo biti prilika kad je toliki stadion potreban pored postojećeg, i da je bar bio red da se odluka o tome, i o finansiranju ove vrlo zamašne investicije, donese potpuno legalno i pred očima javnosti. Bio sam napadan, i ućutkan, sa raznih strana i raznim argumentima.

Sada, ako sam dobro pročitao skupštinske izveštaje, ispada da ipak nije bilo sve u redu. Čak da je, navodno, u prošloj godini, za izgradnju ovog stadiona upotrebljena i jedna zamašna svota iz fonda za poplavljenе krajeve. Ako je to tačno, mislim da je u pitanju skandal jugoslovenskih razmera i da o tome radnim ljudima treba javno položiti računa, sa svim konsekvencama koje proizlazu. Sad je i kurir Fiča, iz »Borbe«, napravio ciničan vic: biće opet poplava — znači biće ponovo para za stadion.

Načelno, ostaje još i vrlo zanimljivo pitanje: kako to nešto, što u svoje vreme nije bilo istina, sada postaje istinom? Da li se i istina institucionizovala, pa nije istina sve dok je govori pojedinac, nego tek onda kad dobije »mur« »nadležnog« foruma?

Onako uzgred

Ljubiša MANOJLOVIĆ

Prilog diskusiji o moralu

U ISTUPANJIMA političkih rukovodilaca, i to onih najistaknutijih, koji su na poslednje sednice republičkih centralnih komiteta dolazili da kažu najuticajnije reč, provlačila se jedna nit o moralu. Njsam rekao — crvena nit.

Iznošen je otprilike stav da smo u našem političkom životu suviše razglavili usta o privilegijama i mahinacijama. Kao da nam je to glavni zadatak, a ne preobražaj društva u socijalističko. Ili, pustimo privilegije, to su sitnice koje, između ostalog, nije lako ni razmrsiti; glavni zadatak je da ekonomski oslobađamo radničku klasu.

Umesto dugačkog govora, dopustite kratko predavanje iz istorije.

Znate li šta je, u prošlom stoleću, najviše usporilo oslobođenje srpskog naroda od Turaka?

Privilegije!

Zašto Srbi svoju nacionalnu revoluciju, u to vreme svoj glavni zadatak, nisu brže izvršili?

Zbog privilegija!

Vojvode, koje su kroz borbu iznikle iz seljačkog naroda, mislile su da se stvar utoliko menja što sad njima pripadaju prava koja su ranije imali Turci. Ugnezdili su se u pašinske konake, pribavili hareme. Sudije su shvatile da su došle mesto kadija, kmetovi mesto subaša. Takve slike i prilike zamutile su srpskim seljacima vidik i na vidiku ono glavno — oslobođenje celog srpskog naroda od Turaka.

Predavanje iz istorije time je završeno.

Nemojte me, molim vas, pitati koje to naše današnje starešine misle da se stvar utoliko promenila što sad njima pripadaju prava koja su ranije prisvajali kapitalisti. Takvi sigurno ne postoje. Ipak, kako bi se reklo, ima — problema. Narod će to pričati, raspredati, pa i naduvavati, i to će ga znatno odvlačiti od glavne stvari, sve dok za priču bude osnova. Pitače, gde je tu socijalistički moral. Radni narod će to pitati, to o moralu.

Međutim, istaknuto je da oko moralnih pitanja posebno vole danas da peļljaju i koriste ih za svoje mračne ciljeve birokrata, anarholiberalisti i politički demagozi.

Od takvih upozorenja teško da će smrštati privilegije; bojim se da će se još i gojiti. Jer ovakva upozorenja, data sa tako važnih mesta, ko zna kako se mogu prelomiti u kakvoj četvrtastoj glavi. Onda, radni čoveče, i ne spominji etiketu, jer ćeš dobiti etiketu. Tu su sve — birokrat, anarholiberalist, politički demagog — pa biraj!

Senzacija

JEDNOGA ĆE DANA, nadajmo se, novinska senzacija, čudo, nešto što odudara od svih naših navika, glasiti: »Umesto da sakupljaju zadržano seno, sedeli na sednici.«

Danas u novinama, preko nekoliko stubaca, kao našu senzaciju čitamo: »Umesto da sede na sednici sakupljali zadržano seno.«

Protiv lomače

VIDEO SAM IZ NOVINA da će stotine hiljada policijskih dosijea biti spaljeno. Šteta, bolje da se to štampa. Čitali bismo najzad književnost posvećenu našem životu i našem čoveku, uz poštovanje slobode umetničkog stvaranja.

Zaštićeni građani

U BURŽOASKOM DRUŠTVU trgovina je pljačkala potrošače, čega ne može da se odvikne ni socijalistička trgovina. Nadležni činici su to uvideli. Zato u novim naseljima ne otvaraju radnje.

primljene knjige

OLGA STEVANOVIĆ: »S ONE STRANE«, »Bagdala«, Kruševac 1966. Strana 60. Zbirka lirskih pesama intimne problematike i ispovednog tona.
ALFONZ BEDNAR: »STAKLENI VRH«, »Zora«, Zagreb 1966; prevod i pogovor Božidara Skriteka. Strana 342. Roman jednog od najpoznatijih slovačkih savremenih pisaca govori o ratu i okupaciji i obnovi i izgradnji posle rata. Na događajima iz rata autor zasniva čitavu predistoriju slavnog junaka i njima tumači sve njegove postupke u posleratnom periodu.
RADOMIR SMILJANIĆ: »VOJNIKOV PUT«, »Nolit«, Beograd 1966. str. 178. Treći roman Radomira Smiljanica i prva njegova knjiga sa ratnom tematikom. Rat je povod da se ponovo postave i rasprave neki problemi egzistencije i čovekove sudbine.
MILAN SEGA: »DEČAK SA SVIRALOM«, »Nolit«, Beograd 1966. str. 140 preveo Ljubiša Didić Zbirka priča Milana Sege koja nam omogućuje da se približe upoznamo sa jednim interesantnim slovenačkim pripovedačem.

Branko Stanković

Galerija doma JNA

VEC DOBRO POZNAT po svojim enterijerima i gradskim predelima, beogradski slikar Branko Stanković nam se predstavlja retrospektivnom izložbom koja obuhvata radove nastale u periodu od 1939. do 1966. Ono što se odmah opaža na ovoj izložbi i što na jedan način karakteriše u celini delo Branka Stankovića to je da se ono nije bitno menjalo. Naročito njegove tematske preokupacije ostaju iste, a vajakadašnja strast prema boji takođe nije iskopnula.

Stankovićeva slikarska evolucija kretala se od intimizma, bonarovski shvaćenih enterijera, demfovanog kolorita i finog tkanja materije do jednog raspevanog ekspresionizma, širokih smelih poteza, i intenzivnih boja. Njegov intimistički period traje negde do 1950. godine, posle toga on daje više maha svom temperamentu kroz širi tretman, a gradski predeo postaje sve češće njegov motiv.

ČETIRI ZAGREBAČKA GRAFIČARA

Galerija Kolarčevog narodnog univerziteta

PUTEVI SAVREMENE GRAFIKE u istraživanju novih mogućnosti, u proširivanju izražajnih sredstava, u oživotvorenju svežijih koncepta različiti su i živi. I ne samo gledano iz specifičnog ugla, uzeto u okvirima i genezi ovog medijuma, grafika i u najširim relacijama koje podrazumevaju sve ono što se danas dešava na planu plastičnih istraživanja, što predstavlja odraz i izraz savremenih kretanja jednog vremena sa svojim karakteristikama, duhovnim i socijalnim, uspeva da upije i obeleđani kroz svoju strukturu. Ona to čini ravnopravno sa ostalim umetničkim disciplinama. Štaviše, u pogledu komunikativnosti grafika ima izvesnu prednost nad drugima, što je od uvek bilo njeno svojstvo. Ali to svojstvo, za njenu umetničku egzistenciju predstavljalo je, a i danas predstavlja, u određenom smislu, mač sa dve oštrice.

Lep primer razvoja i razudenosti grafičkih tokova u nas pokazuje i izložba četvorice zagrebačkih grafičara: Ante Kuduza, Virgilija Nevjestića, Zdravka Tišlarja i Hrvoja Šercara. Svi se oni međusobno razlikuju, u koncepciji, tretmanu elemenata i grafičkoj tehnici. Šercar je, doduše, zastupljen crtežima.

Kuduz, čiju smo primenu sistema sukcesivnih kadrova videli prošle godine u Beogradu na samostalnoj izložbi, sada još doslednije i neposrednije transponuje ideju u kojoj su zakoni ravnoteže usredsređeni ka oslobađanju što čistije vizuelnosti. Bez aluzija na viđen svet, sa osećanjem jedne unutarnje logike, Kuduz je ostvario takve celine u kojima se u nepomućenom vizuelnom skladu dodiruju kretanje i mir. Među njegovim jednako vrednim i koncepcijski konsekventno realizovanim ostvarenjima istakao bih ipak serigrafiju u boji »Kadar K+K« u kojoj je najsuptilnije razvio osećanje za ritam i vizuelno dejstvo. Nevjestić, taj privrženik klasičnom postupku, sklon poniranju u skrivene predele sveta, nudi nam svoje doživljaje podstaknute osećanjem jednog pesnika-sanjara, izatkane filigranskim nitima iz kojih izviru čudna naselja, ljudska bića isprepletana, lebdеća. Brilljantan crtač, zaljubljenik u čistu, krhku liniju, u detalj, Nevjestić kroz figuralne bakropise ispoljava izvanredan smisao za poetizaciju svojih motiva. Tišlarjovi nefigurativni radovi baziraju se na intenzivnim kolorističkim površinama izrazito nesentimentalno tretiranim. Široke površine čistih ravnomerno nanesenih boja, koje ponekad formiraju kružne oblike sa mestimično izraženom grafičkom materijom, reklo bi se da raskidaju sa svim onim što se može, u širem značaju, nazvati romantičnim osećanjem. U rešenjima ovog autora korišćena su izvesna iskustva savremene serijske produkcije primenjene grafike. Šercarovi monumentalni crteži odvođe nas u davno prošla vremena; u ambijente starih tvrđava, zaboravljenih gradova. Sačinjeni gustim linearizmom, poput ispletene mreže, bez perspektive i određenog prostora, ovi gradovi što zrače naivnom neposrednošću, odišu specifičnom ekspresijom, izdižu se do simbola.

Različitost u opredeljenjima, sigurno tehničko znanje, radoznalost za aktuelna strujanja, čistota izraza osnovne su osobine zagrebačkih autora što ovoj izložbi daje zanimljiv karakter, obezbeđuje kvalitetni nivo.

Vladimir Rozić

inostrane teme

Tvrtko KULENOVIĆ

INDIJSKI JUG KNJIŽEVNI JUG

POSLEDNJA SVEINDIJSKA KONFERENCIJA pisaca održana je decembra 1965. u Olveju u Kerali na opšte zadovoljstvo učesnika: piscima iz drugih krajeva pružila se prilika da provedu nekoliko dana u ovom indijskom „tropskom raj“, u ambijentu plave vode, crvene zemlje i basnoslovno bujne vegetacije, piscima Kerale i ostalih južnih država da na jednoj sveindijskoj konferenciji budu brojnije i glasnije zastupljeni.

Konferencija je tretirala niz pitanja, između ostalih i pitanje jezika: pisci juga ponovo su izrazili svoje neslaganje sa proglašavanjem hindija za zvanični jezik Unije, opravdavajući to strahom da bi razvoj hindija mogao da se odvijaju nauštrb pojedinih nacionalnih jezika, mada u osnovi nema mnogo mesta takvoj bojazni jer se namera centralne administracije zapravo ograničava na to da zameni hindijem engleski kao sredstvo veze među pojedinim jezičkim oblastima, a takva namera se teško može smatrati neopravdanom. Ako se i zanemari mišljenje da upotreba engleskog predstavlja povredu indijskog nacionalnog ponosa, ne može se zanemariti činjenica da ona podržava klasnu podvojenost u indijskom društvu koje stremi socijalizmu, umanjuje mogućnost kontakta između naroda i

reda na sastancima indijskih pisaca, naročito kod osetljivih južnjaka, na konferenciji se govorilo o opštim temama, o tradicionalnom i modernom u književnosti, o odnosu države i umetnosti, o odnosu među umetnostima, o muzici, o kulturi. Bilo je preterivanja kako u ime moderne, na Zapadu ponikle tradicije u razgovorima o literaturi, tako i u ime indijske tradicije, naročito kad je bilo reči o muzici. Ali uglavnom učesnici diskusije su se lako snalazili u problemima savremene kulture, znalački apostrofirajući dostignuća moderne estetske misli ili ih, kroz tradicionalni indijski relativizam, blago negirajući.

U svim gradovima juga izuzev Madrasa koji može da se ubroji u moderne svetske metropole, sretali smo ostatke jedne na svoj način lepe, kulturne atmosfere u kojoj pisci predstavljaju u svakom mogućem smislu deo naroda i zajednice, u kojoj su oni savetodavci i tumači, pa su kao takvi u narodu cenjeni i poznati, najčešće po nadimcima i književnim pseudonimima. Paralelno s njima sretali smo odbleske atmosfere moderne užurbanosti i komercijalizovanosti: kratka priča ide na tamili ali naši čitaoci više traže roman i dramu, zato pišem romane, rekao

osam velikih poetskih antologija klasičnog tamila od kojih je prva, Kuruntokai, sastavljena verovatno negde između I i III veka naše ere. U njoj su prikupljene ljubavne pesme u kojima „on“ ili „ona“ ili „njena drugarica“ iskazuju svoja osećanja.

U moderna vremena nalazio se stari Tamil nad dugo pod neposrednom upravom Engleza. Slična situacija dovela je u Bengal do izvanrednog procvata moderne književnosti, tako da se bez oklevanja može tvrditi da je bengalska književnost i danas dobro izmakla ispred svih ostalih indijskih. Tradicija tamila bila je, međutim, u tolikoj meri snažna da u njegovoj književnosti nije došlo do sličnih pojava. Jedan mladi madraski pisac rekao nam je: „Naš tamil je tvrdoglav jezik, on ne prima strane uticaje. Kao ljudi i kao pripadnici naroda možemo se tim ponositi, ali našem pisanju se to sveti. Čak i reči ili rečenični obrti preneseni iz sanskrita menjaju se u tamiliu do te mere da ih je jedva moguće poznati. Šta onda da kažemo za sintaksičke pozajmice iz evropskih jezika koje su bar u početku neophodne da bi se izgradila i usvojila moderna prozodija?“

Pisci tamila imaju prednost koju nemaju pisci ostalih južnih jezika: Madras, četvrti po veličini i značaju grad Indije i kulturni centar, metropolu sa blizu dva miliona stanovnika u kojoj se bilo modernog sveta sasvim sigurno oseća, i koja garantuje modernoj tamilskoj književnosti ako ne kvalitet a ono bar to da sigurno neće biti plesniva i provincijalna: o tome dovoljno svedoče dela jednog od najvećih modernih pisaca Indije, Subramanije Baratija.

Teško je reći, ne poznajući jezik, u kolikoj je meri izbegla toj opasnosti književnost Kanadiga, naroda države Majors. Već smo rekli da kulturna atmosfera njenih gradova podseća na atmosferu prošlog veka, pisci su u narodu poznati, imaju nadimke, Suba Rao-Tarasu, Sumbaramanija Urs-Caduranga i tako redom. Kanada književnost nije dala književnosti Indije nijednog velikog pisca, ali ona u vlastitim okvirima može da pokaže mnogo značajnih dela. Kanadige tvrde da je posle tamila njihov jezik najstariji u Indiji, pominju grčku dramu iz I veka naše ere čija se radnja odigrava u njihovim oblastima i u kojoj postoje nerazumljivi delovi teksta za koje se smatra da pripadaju starom kanada. Moderna literatura razvijala se poput većine indijskih — preko bengalske, donela je u naše vreme niz značajnih imena među kojima se ističu Bendre i Putapa, a u najnovijem periodu i jednog vrlo cenjenog pisca romana Gopal Krišnu Apua, koji ima i široku čitalačku publiku u obrazovanim slojevima.

Ipak najveći doživljaj putovanja po jugu predstavljaju Kerala: njena tropska lepota, njen najviši nivo opšte obrazovanosti u Indiji koji se održava uprkos siromaštvu i prenaseljenosti, njena ravnopravnost žene koja potiče iz jednog starog matrijarhata, njena politička zrelost, njena čudesno bogata i po verskoj tolerantnosti besprimerna istorija: u Kerali i danas žive potomci Jevreja koji su ovamo stigli na brodovima kralja Solomona, muslimani koji klanjaju okrenuti istoku, suprotno od prorokova groba, i nestorijanski hrišćani poreklom iz Sirije koji Isusa ne priznaju za boga. U klasična vremena, ona je dala hinduizmu jednog od njegovih najvećih učitelja i svetu jednog od najvećih filozofa, Sankaru. U moderno doba na njenom jeziku, malajalamu, pevala su tri velika pesnika Indije, Asan, Ulur i Valatol. Danas se književni svet Kerale ponosi svojom kooperativom (jedinственом organizacijom koja se sa izvanrednom efikasnošću bavi svim mogućim poslovima: štampanjem i objavljivanjem novih dela, prevodenjem na malajalam i sa njega, plasiranjem svojih izdanja na inostrana književna tržišta, i koja se brine o materijalnom položaju pisaca) i svojim velikim pesnikom Sankarom G. Kurupom, koji je poznat i samo kao G.

SVAMI: GLAVA KONJA

administracije i omogućuje birokratizam stvarajući nerealne predstave o pojavama i kod onih koji se engleskim redovno služe, jer i za njih on ostaje jezik tuđ, naučen, u suštini nerazumljiv.

S hindijem stvar stoji drukčije: to je maternji jezik najvećeg broja Indijaca, a i onim jezicima od kojih je po poreklu sasvim različit, kao što su južni, dravidski, danas je blizak zahvaljujući zajedničkom sanskritskom nasleđstvu. Indijska lingvistika ima za posebno poglavlje svoje leksikologije pregled pozajmica iz sanskrita koje deli u dve grupe: reči koje su prenesene bez promena-tatsama, i reči koje su promenjene shodno duhu jezika koji ih usvaja, ali tako da se bez velikog napora može prepoznati njihova sanskritska osnova-tadbhava. Broj takvih reči vrlo je veliki i u genealoški najudaljenijim jezicima, što se objašnjava sveindijskim karakterom klasične sanskritske književnosti, epova i purana, te vrlo čestim i intenzivnim prevodenjem tih dela kroz čitavu istoriju, na jezike pojedinih indijskih naroda. Otuda i ideja, bez sumnje sasvim nepraktična i idealistička, da se sanskrit uvede kao opšti jezik Unije umesto engleskog odnosno hindija.

Pored ovih razgovora o problemima jezika koji predstavljaju neizostavnu tačku dnevnog

nam je sasvim prirodno jedan pisac iz Bengalora koji upravo za svoga izdavača prevodi Minderovičeve „Oblake nad Tarom“ sa engleskog. Nisu izostali ni izlivi gorčine kad je bilo reči o sudbini književnosti malog naroda i slabo poznatog jezika: u razgovoru s književnicima u Majorsu, danas zamrljaj prestonici nekadašnje kneževine, i jednom od najlepših i najbolje održavanih gradova Indije, pomenuli smo R. K. Narajana, indijskog pisca na engleskom jeziku čiji romani „Vodič“ (po kome je nedavno načinjen spektakularan film), „Čekajući Mahatmu“, i „Ljudožder iz Malgudija“ uživaju svetsku popularnost. Narajan je rodom iz Majorsa pa i sada redovno provodi jedan deo godine u rodnom gradu, tako da ga je bilo nemoguće zaobići u razgovoru. Da, rekao je jedan od sagovornika, on je slavan zato što vešto barata engleskim. Mi imamo danas bar trideset romana mladih pisaca s istom tematikom koji su neuporedivo dublji, istinitiji, manje lakirani, ali ko osim stručnjaka za kanarsku literaturu zna nešto o njima i u ostaloj Indiji, akamoli na svetskom književnom tržištu?

Među zemljama i književnostima juga najpoznatija je bez sumnje ona tamilska, danas obuhvaćena državom Madras. Posle sanskrita tamil je najstariji jezik Indije. Njegova stara književnost izvanredno je bogata: poznato je

POEZIJA

Srbo IVANOVSKI

Reka smiruje boje podneva po pastrmkinom putu protrčava šapat i vodeni cvet se zatvara.

Balada

DIVLJA gorka krv u čašici maka. Put insekata je tih.

Kroz tanku jezersku maglu nebo traga za izgubljenim zvezdama. Na bregu raste lekovito bilje, Putniče.

Beli kamen

OD TUĐIH SNOVA gradim čudne grobnice svaki beli kamen uzglavlje je mrtvom snu. Poklanjaš mi po jedan hladan kamen za svaki prst

Ima u toj igri znakova divne zavere. Da li pogled pritajen, ili uzdah?

Ti stojiš na bregu privezan za trske zlatnim koncem tajne.

Pesnik

TI SI NAJLUKAVIJI kradljivac tuđih snova pa ipak između, četiri zida jutra sedaš najstrošaniji.

Plavi jahači beznađežno poteruju u malteru zarobljene konje. Njihov muk uzbuđuje. Njihov pohod je tih pobuna nekog zamišljenog molera.

Reč je mala nada usamljenih u reči je priča kao što je semenska u plodu.

Kad budeš oplodio voćke sa osmehom najskromnijeg vrtara tvoje jutro će postati bogatije. (Iz zbirke »Zaćarani putnik«, 1966)

Ona bela ptica ona tužna ptica preleće sa predosećanjem smrti.

Tih ludost vezuje ti oči sa nerascvetanim suzama.

Svakog jutra svakog jutra na tvom putu jedna nežnost umire.

Zaćarani putnik

ZAČARALI ŠU TE svici, Putniče, između dve usamljene zvezde gde je noć uvek najduža.

Sidi na moju planinu uvijenu u topla krzna sačinjenu od uzdah preplašene divljine.

tako se u nas useljavaju velike zime. Bose noge i prah su negde daleko ali snovi će sći i sa belog zida. Izmislili smo nebo da bi postojalo nešto nedostižno a za smrt nismo našli ništa udobnije od belog kamena.

Između dva jutra je naš nespokoj, reč je ona strasna gusenica koja nas brsti. Kad nas budu napustili plodovi poči ću u potragu za svojim belim kamenom.

Tajna

TRENUTAK JE u kome krv zri u plodu i u kome devojke u krčazima nose hladne izvore.

Sa makedonskog Ana Kotevska

MIT I IDIRAMIA

POZORIŠTE

Svetozar
VLAJKOVIĆ

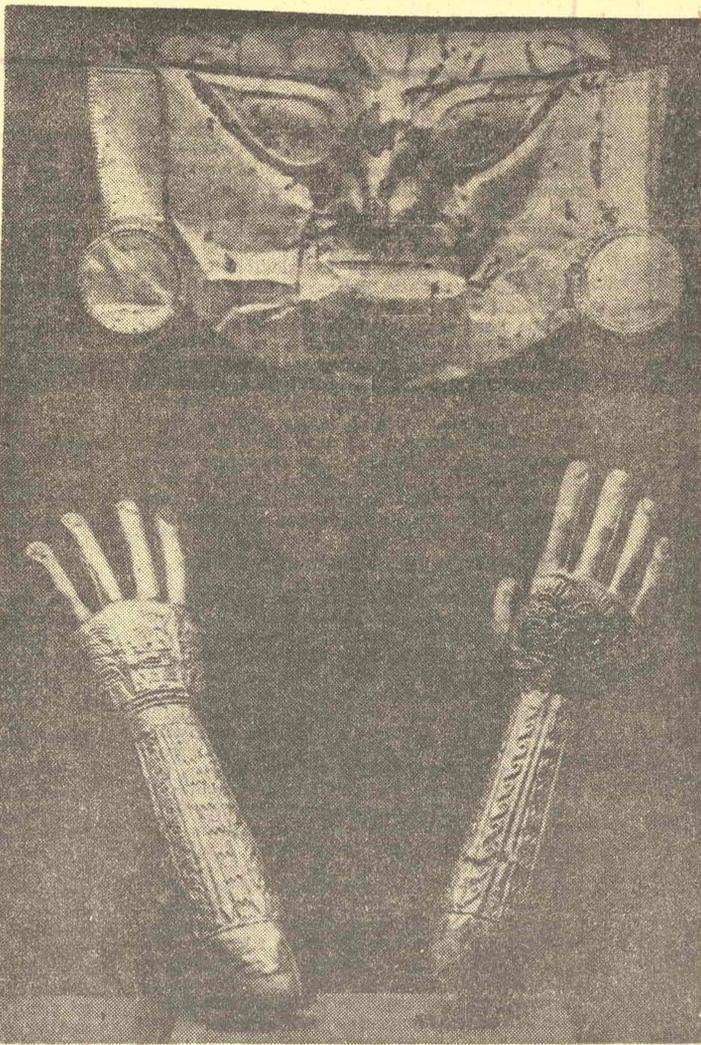
JEDNA OD NAJČESCIIH ZAMERKI našoj književnosti, naročito dramskoj, upućivana s posebnom gorčinom poslednjih nekoliko godina, odnosi se na bledo ili iskrivljeno prikazivanje stvarnosti, a jedno od proskribovanih sredstava pisaca jeste bekstvo u mit. U prvi mah, ovakve opaske, koliko su gorke toliko su i opravdane: priličan je broj dela koja koriste davno skrojene sheme, davno osmišljene likove i već sasvim određene dramske radnje uprkos tome što naše realno iskustvo svakodnevno ispunjavaju sasvim druge okolnosti, pa čak, usudimo se reći, daleko dramatičnije, i utoliko zahvalnije za umetničko uobličavanje nego što su te oveštale, udžbeničke, kliničke, biblijske kitice reči kojima pridajemo tako neočekivano značaj realnog. Ali, čim zagrebemo tu reč Stvarnost, pre no što kročimo dalje, zaneti njenim prividno jakim argumentima, nailazimo na paradoks: zar ta stvarnost koju bismo želeli da nam izražava književnost kao jedno svojevrsno obasjavanje naših mogućih života, ta stvarnost u neprekidnom nastajanju, ne nastaje takvom kakva je nastajanjem baš te i takve mitske literature, u onom delu, naravno, u kojem je tekuća literarna produkcija deo stvarnosti? Ili, jednostavnije: umetnost nikada ne ograđuje neko drugo vreme već ono u kojem nastaje. Zahtevi gorkih kritičara su otuda ponekad veoma čudni: Stvarnost je za njih kolač koji pisac valja da proguta kako bi njegovo delo zatim nastalo prostim procesom varenja. Pisac, dakako, taj kolačić vidi kao tortu čiji šlag i krem mogu postati pogibeljni za njegova krhka vilinska krilca. I on se radije vraća mitu kao surrogatu stvarnosti, priznavajući tako unapred slabosti svojih jezičkih aparatura. I nije mu lako, pri tom, bar kod nas, gde svaki drugi konkurs zahteva temu »iz našeg savremenog života«.

Otkako je Rejmon Keno »Stilskim vežbama« pokazao nemoć reči da odslikaju jedno realno stanje sveta, mnoga strahovnja starijih pisaca (Zidova, na primer, ili još ranije Floberova) su se obistinila: transcendentala svojstva stvari uvek nadilaze kreativne moći pisaca. S druge strane, spontana dejstva reči omogućavaju novi pristup književnom delu: ono postaje svojevrsna egzistencija, kao kamen, riba, pisaca mašina, u njemu vladaju osobene zakonitosti koje uvek iznova valja ispitivati.

Shvatanjem da realistička literatura nije moguća ni pod kakvim uslovima nastupilo je doba surrogata. U drami isto kao u slikarstvu, muzici, kao u trgovini uostalom. Ežen Jonesko ne govori uzalud povodom izvođenja »Zaka«: »U »Čelavoj pevačici« ličnosti govore jezikom napravljenim od najsvakodnevnijih, najotrcanijih klišeja, govore takvom običnošću da je komad zbog toga postao neobičan. Da nisam pročitao »Stilske vežbe« Rejmona Kena, mislim da se ne bih usudio da predam »Čelavu pevačicu«, ni išta drugo, nekoj pozorišnoj družini«.

I tako, realno u umetnosti postaje delo organizovano na takav način, sa takvim sklopom i međusobnom povezanošću elemenata, da pred nama dejstvuje kao jedno novo biće bez obzira na stepen odražavanja tzv. realnosti ili stvarnosti. Delo postaje realnost, a ne postaje ono delom time što odražava realnost. Otuda, u tom smislu, pomenuta »Čelava pevačica« je realističkije delo od, recimo, »Rata i mira« jer se Jonesko potrudio da načini dramu koja će postati realno biće, dok je Tolstoj pisao uveren da će svojim romano muspeti da odslika realnost. Prirodno je da pri tako izmenjenom shvatanju svesta modernog čoveka sasvim drukčije procenjuje umetničku zaostavštinu iz prošlosti, ceneći često i nadalje mnoga uvažena dela ali iz sasvim drugačijih razloga.

»U početku bejaše Reč«. (S kakvom božanskom upornošću još uvek važi ova misao i kako je teško shvatiti je ponovo u potpunosti). Postojao je svet, nem i složen, jedno glomazno biće bez imena, bez trajanja, bez reda. Kažem li postojao? Kao takav nije ni postojao. Postojao je samo iz aspekta našeg današnjeg spacijalno-temporalnog logičkog mišljenja. Pre polave čoveka, čoveka svesnog svog postojanja, taj svet nije mogao biti registrovan, to je bio svet bez svedoka, jer je bio lišen prisustva svesti. Tek prisustvom svesti svet je postao svetom i da je moguće odrediti taj trenutak to bi bio trenutak kad je izgovorena prva reč, kada

TRAGIČNI RASKORAK ČOVEKA I SVETA

je prvo svesno biće iz čiste neophodnosti da se orijentiše u tom haosu smislilo Reč, koja je za njega otada bila čista realnost sveta. Kad god zamišljam tegobu prastarih ljudi uvek ih vidim kao mucavce, koji grcaju, trzaju se, grizu, zbunjeni pred svetom kome treba dati ime, što više imena, što više reči stavljenih u međuzavisnost, kako bi preko njih, kao pomoću surrogata obezbedili sebi sigurnost u jednom tuđem i nepoznatom svetu. Kad god o njima mislim uvek ih vidim kako stvaraju mitove, kako tajanstvene sile sveta slažu u reči i tako se oslobađaju straha.

Nije nimalo čudno što je drama nastala relativno kasno, posle drugih fundamentalnih umetnosti. Bilo je neophodno da pre toga budu stvoreni mnogi mitovi, da se čovek oseti dobro u jednom poznatom svetu kako bi mogao da se igra. Suština drame je da ona počiva na Poznatom. Gledalac mora odmah da prepozna osnovne odnose na sceni: mesto, vreme, radnju. On mora da zamisli moguću tok igre pre no što igra zadobije svoj pravac. U samom nastajanju drame mit je nužno morao da odigra presudnu ulogu. I odigrao je. Grci su poznavali svoje mitove i njihovo stavljanje na scenu bilo je samo dodavanje jednog novog kvaliteta, tačnije omogućavanje još jednog načina postojanja mitova.

Trebalo je da prođe dosta vremena, da bi se drama oslobodila mita, ako ga se uopšte ikad oslobodila; oslobađajući se starogrčkog mita evropska kultura je uporedo stvarala svoje mitove, svoje karaktere, sudbinske odnose koji više nisu počivali na fatumu kao u Sofoklovim dramama, već na dobro poznatim odnosima koje je proizvela feudalna a potom kapitalistička organizacija društva. A drama je nastala da živi na Poznatom i u pojedinim periodima doživljava procvat sličan onom u slavno doba tragedije kada je pozorište zamenjivalo hramove, kada su ljudi, napuštajući scenu, odlazili kućama pročišćeni, osvešćeni, stabilizovani makar za jedno kratko vreme — do sledeće predstave.

Ono što se za poslednjih pola veka desilo sa dramom, od Alfreda Žarija naovamo, predstavlja svedočanstvo prvog reda o propasti mitova, i iznenađenje prvog reda: pozorište je nastavilo da živi! Ljudi su shvatili pravi smisao mita. Izgubljeni sa mitom i bez mita, oni su mogli da ga odbace bez žaljenja. I vrhunski majstori pozorišta su to učinili: Žari, Vitrak, Zene, Jonesko, Pinter. U svetu bez iluzija moguće je i pozorište bez mita. Jedini preostali mit je čovek, sâm, ogoljen, potopljen u reči i dela čije mehanizme odjednom više ne poznaje, opterećen saznanjima a istovremeno neuk, snažan sa

svojim sabijenim atomima vodonička a nesposoban da ih kontroliše. I može se reći da pozorišna scena nikada u istoriji nije bila tako prazna, ni tako puna, jer je naseljava samo čovek: sve i ništa. Pa i to je već jedan mit za sebe i Pol Valeri bi se, bez sumnje, nasmešio pred takvim rečima: »Šta bismo bili bez pomoći onog što ne postoji? Samo malenkost, a naš duh sasvim nezaposlen venuo bi, da mitovi, gatke, pogreške, apstrakcije, verovanja i čudovišta, pretpostavke i tobožnji problemi metafizike nisu ispunili apstraktnim tvorevinama i predstavama naše dubine i naše prirodne tame«. Dodajmo još i ovo: da nije filozofski orijentisanih pisaca ovog veka (Sartra, Kamija) koji su hteli od pozorišta da načine primenjenu filozofiju, mit, osim u njegovom konačnom značenju, bio bi potpuno izbačen sa pozornice. Sartru je, na primer, u »Muhama« mit poslužio kao idealno sredstvo za interpoliranje vrednosti slobode i nužnosti, a da ne govorimo što mu je skratilo trud oko formiranja dramske radnje, u zasnivanju likova, pri ekspoziciji i tako dalje. Ne ki naši dramski pisci su osetili koliko su zahvalne mitske sheme za organizaciju jednog komada. Čitava drama je gotovo tu, kao na tanjiru. Potrebno je samo »osavremeniti« mit, igrati se na način moderan, prilagoditi poente, sprovesti, jednom rečju, sopstvenu filozofiju. A da li je svega toliko potrebno? Ne kriju li mitovi izvesne snage koje se ne daju prilagođavati kako se kome ushte? Nisu li oni ipak kristalizacija misli koja želi da pronikne u tajnu? Grci su bili životno vezani za svoje mitove, pomoću drame oni su ih samo pojačavali, doveli sebe do obasjavanja. Sartr je prethodno stvorio filozofiju koja je u odnosu na njegove drame već bila svojevrsni mit. Od čega su pošli i polaze neki naši savremeni pisci? Njihov izbor je puka slučajnost, potreba da se izade iz nestajanja koju nudi preobilje. Kako to razumeti? Drama proističe iz poznatog, rekospo, ona se oslanja na tipsko, ona nikad ne polazi od nule. U ovom našem društvu, međutim, odigravaju se munjevitne promene, nezahvalne za dramska fiksiranja, pogotovu ako aspiracije prevazilaze saopštavanja isključivo lokalnog značaja. Pisci to znaju. Oni znaju i mnoge druge stvari: nema drame od lokalnog značaja, kada je reč o dramama selektivnosti je nemilosrdnija nego drugde. Ili-ili. Toliko je drama iz našeg života već objavljeno, a koliko se održalo? Okupacija, oslobodilačka borba, izgradnja, ostaci starog društva, radničko samoupravljanje, sve te teme su već našle svoje autore po ko zna koliko puta. A koliko se održalo? Možda mi nismo dobili od rata naovamo jednog izrazitog dramskog pisca koji bi uspeo da preko našeg miljea dostigne univerzalne ideje, pisca koji bi ostalima ukazao put. To je jedan od mogućih odgovora i ne tako nemoguć. Ali u tom slučaju ono vredno u jednom takvom mogućem delu ne bi bilo iznošenje nekih »naših istina« već bi to moralo biti istinitost od univerzalnog značaja. I pored svega toga, ipak, naši pisci su se često onredeljivali za mit. Tako su bar donekle bili u dodiru sa ukusom drevnosti i tragičnim raskorakom čoveka i sveta. Čuim da su osim pisaca čak i neki gledaoci otišli sa predstava zadovoljni.

TELEVIZIJSKOG KRITICARA »Večernjih novosti«, početak sezone sedenja pred televizorom podseća na školsko zvono koje označava prvo polugodište nekog gimnazijskog razreda.

Moram da priznam da se i sam tako osećam.

Sećate li se polutamnih učionica i patosa koji miriše na ono odvratno crno ulje? Svaki profesor koji bi ušao u razred, obrisavši maramicom i rukavom letnju prašinu sa katedre, upitao bi:

»Koji je danas dan?« — i taj dan bio bi jedan od dana septembra, a zatim bi ustao i otišao od prozora, kroz koji se videlo popločano školsko dvorište sa dve tri rahitične lipe, pa pošto bi se uverio da je letu zaista kraj:

»Vi više niste deca! Ove godine počinjemo zaista ozbiljno... Daj mi tvoj rečnik! Da vidimo: »TERRA ET LUNA SUNT STELLE. ISTORIA EST MAGISTRA VITAE...«

I tako iz dana u dan.

Mislili smo da će se nešto promeniti, ali se ništa nije menjalo. Lekcije su bazdile na ono ulje za patos i izmrvljenu kredu, na geografske karte koje su izgrizli moljci što preko leta stanuju u profesorskoj sobi, na trulu, zelenu čuju stola za kojim se drže sastanci, na uginulu mačku u podrumu gimnazije.

Kakve to veze ima sa početkom televizijske sezone?

Nikakve — sem što emisije koje sam video za proteklih dce nedelje mirišu na starudije iz neke televizijske gimnazije.

RUBRIKE

AKO JE TELEVIZIJA žurnalistika pokretnih slika, to ne znači da njene rubrike moraju biti tako svirepo ustaljene. Kao da je svima ponestalo daha! Kao da se shematični TV program odvojio od njegovih stvaralaca, pa sam živi svoj sivi život za sopstveni groš!

Nisam mogao sebi da tačno definišem to osećanje, sve dok slučajno, preturajući po kompletima starih novina, ne pronađoh govor Artura Milera sa PEN kongresa na Bledu. Mislim da je to što je ovaj mirni Amerikanac rekao, rešenje zagonetke. Nadam se da se on neće preterano naljutiti ako pokušam da ga prepričam u tri reda!

Govoreći o štampi i novinama, Miler primećuje zapanjujuću stvar; totalnu izmenu uloga između sredstva i cilja. Naime, pišući za novine, čovek se pretvara u hranioca nezasipte radoznalosti rotacije, zaboravljajući da su novine sredstvo, a ne cilj.

Primenjujući čitav slučaj na televiziju, stvar izgleda ovako:

U početku postoji događaj, neki uzbudljiv događaj, čiji smisao pleni na određeni način osetljivu emocionalnost onoga ko piše. Televizijski stvaralac, ili ma koji drugi stvaralac iz čarobne oblasti masovnih komunikacija, potaknut vrelinom zbivanja, pravi emisiju, i to, recimo, bude vrela emisija, inspirisana životom, sa obe noge na tvrdoj zemlji, jednom rečju — emisija koja deluje! Tako od nje postane rubrika. Međutim, život ima prečeg posla od toga da neprestano, pedantno uvodi rubrike u svoje kretanje. Njegovi obrti su prilično nepredvidivi i reporter, recimo da je to bio reporter, više ne može da nađe događaj koji se uklapa u njegovu rubriku, a ona traje i nikako da joj se sagleda kraj, poput onih beskrajno dugih završetaka simfonija Čajkovskog. Sta da radi? Reporter na silu pronalazi događaje koji bi se mogli smestiti u njegovih sat vremena na malom ekranu. Događaji i suštine bivaju na taj način osakaćeni. Da bi stali u kvadrat ekrana, njima se odsecaju ruke, noge a ponekad čak i glava.

OTUĐENJE NA TELEVIZIJSKI NAČIN

NA TAJ NAČIN rubrika počinje da tiraniše svog stvarara. Ona kao razmaženi gost u restoranu zanoveta, traži karafindl, još malo tartar sosa, još malo događaja, ako možete malčice soli — salata je prekisela a kolači preslatki, i tako redom! Zarobljenik rubrike trči po gradu, izbežujući od straha da za određeni dan neće pronaći određeni događaj. A događaj se pred njim skriva, kao što se po Žaku Preveru neki engleski vojvoda prerusava u banderu, kada su hteli da ga portretiraju.

Dolazimo do suštine »otudjenja na televizijski način«.

Ponekad je tužno videti pisca dečijih emisija, kako krišom beleži u gostima sentencu male Ljiljane, da bi hranio svoju izgadnelu emisijicu.

Ili čuvenog reportera, kako obilazi grad tražeći mlade razbijače za svoju emisiju« o omladini na putu prestupa«.

Otudenje »na televizijski način« ide čak toliko daleko, da se život počinje da izmišlja. Emisija o filmu, na primer, izrežiraće problem koji ne postoji, da bi mogla da ga reši za jedan sat vremena.

Novinar, koga su poslali na put da donese nešto zanimljivo, traži to »nešto zanimljivo«, pa, kada ga ne nađe, izmisli sam prvu stvar koja mu padne na pamet.

Trče tako skupljači života na sve strane, a emisija sedi u studiju i kucka nervozno prstima po kameri, kao što čantrizava žena očekuje muža u pola jedan posle ponoći.

»Sve je to lepo!« — reći ćete vi, »ali šta da se radi?«

Rešenje je jednostavno: potrebno je pronaći nove ljude i nove emisije, a zatim, posle izvesnog vremena, kada ni jedni ni drugi ne budu imali više šta da kažu, poslati ih u računovodstvo televizije ili ih zaposliti kao tehničko osoblje.

»A zatim?«
A zatim dovesti nove ljude i tako redom!

Momo Kapor

Radomir MIČUNOVIĆ

OSLOBOĐENJE OD BOLA

VEĆ DUGO ŽELIM da iznad svih stvari uzmem te oslobođenu od bola u snu

jednom koji je toliko moćan da za javu ne mari pa da te krunišem pesmom izvanrednom i vratim ponovo među obične stvari a ruža otrovnosti što na smrt miriše da tvoj pad recituje bez ikakvog stida dok lagano umirem u tkivu mračne kiše razorenog čela i okovanog vida kao ruža otrovnosti što na smrt miriše

Pivo i žute ruže

ČUJ. UDI u pristaništa... Oprezno, čuteći, pogledaj mi u dno lica: vidiš, bol se gusne.

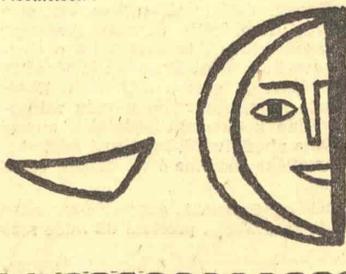
Hoćeš li šaku peska, šaku vode, usne? Zar nigde ne možemo od sebe uteći, ljubavi moja?

Hoćeš li noć moćniju od svih ratnika? Hoćeš li naličje smeha, dirljivu sliku pakla? Hoćeš li ovo čelo lomnije od stakla?

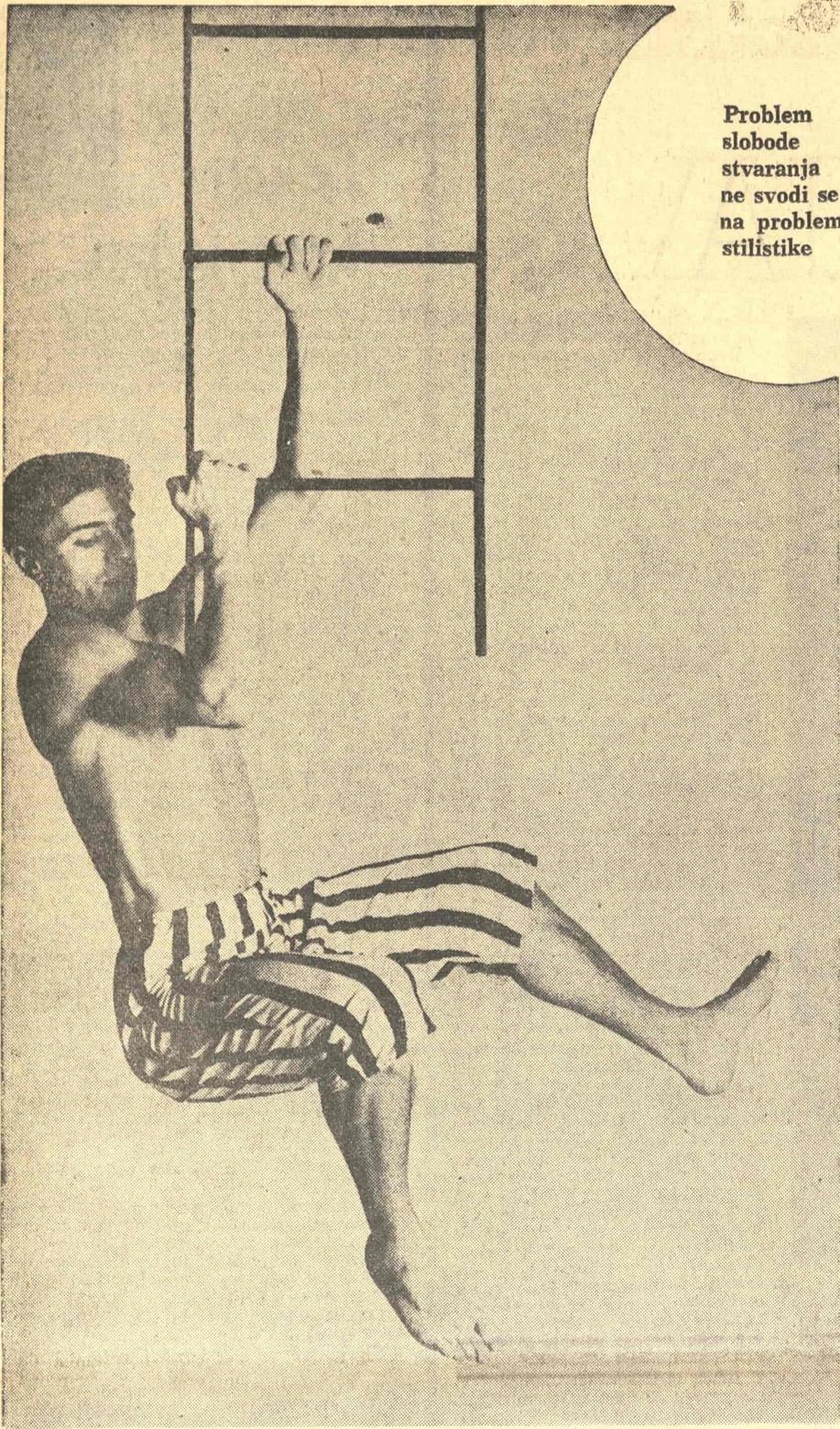
Hoćeš li vrč pun tuge i zlatnika, ljubavi moja?

Hoćeš li život, smrt? Hoćeš li sina? Hoćeš li strah, pivo i žute ruže? Hoćeš li nastranosti što po meni kruže? Hoćeš li pesmu koja me obara sa visina, ljubavi moja?

Ne, ne govori ništa. Udi u pristaništa...

NOVI KONFORMIZAM NA DELU

Problem slobode stvaranja ne svodi se na problem stilistike

SVE NAPRED I NAVISE

GOTOVO DA NEMA perioda u istoriji naše književnosti kada se nije govorilo o njenoj krizi. Kriza se proglašavala čak i onda kada je književno stvaranje u pravom smislu reči bujalo, kao što je to bio slučaj na početku ovog veka. Ovakvi primeri iz istorije treba da budu pouka i opomena da ne donosimo olako sumorne ocene o književnom zbiljanju u vremenu u kome živimo. Ali to uočavanje elemenata koji mogu da dovedu do krize može imati i pozitivan smisao: ukazujući na njih, oboledavajući ih, možemo ih lakše i odstraniti.

Saznanje da je došlo do zastoja, da su se bujni i burni stvaralački tokovi umrtvili pretvorivši se u baruštinu, rasprostranjeno je među književno obrazovanim ljudima i nije ga teško dokazati pomoću mnoštva primera. Šezdesete godine predstavljaju u odnosu na pedesete godine veliki napredak: borba protiv dogmatizma teorijski je završena, književnost se oslobodila mnogih stega i krenula autonomnim putem. Ali nestalo je strasti, zanosi su splasnuli, ciljevi su postali trivijalni ili su jednostavno išezli. Načelna suprotstavljanja, zalaganja za estetičke principe, fanatička upornost: sve je to postupno nestajalo; počele su se sve češće javljati lične ambicije, želja za osvajanjem centralnih pozicija u kulturi, nastojanja da se sredstvima masovnog publiciteta stvore kultovi prosečnih pisaca, da se uslovi hijerarhijske lestvice na čijem se vrhu nalaze priznati, ugledni, „zvanični“ pisci. Kritika je gubila, a i dalje gubi, nezavisno tle pod nogama; primorana je ili da hvali dela autora sa vrha hijerarhijske lestvice, bez obzira na njihovu stvarnu vrednost, ili da čuti, ili pak da objavljuje svoj glas u časopisima malog tiraža, ne uznemiravajući one mnogobrojne, često zakulisne činioce koji, vodeći književnu politiku kroz lavirinte koterijaških veza, ličnih prijateljstava i trenutne konjunktive, nameću širokoj javnosti predstavu o književnosti potpuno nepoštenu i lažnu.

Vreme prilagođavanja

Danas vlada geslo: ne zamerati se moćnijima od sebe, nastojati da se dobije pošto-poto neka nagrada; u vreme izdavačke krize važno je samo štampati knjigu i zatražiti od dvojice-trojice prijatelja kritičara da o njoj pohvalno pišu. Potrebno je uz to ući u neki savet ili žiri, ili steći prijateljstvo onih koji su već tamo. Formira se vladajuća ukus: treba pisati takozvanu čistu prozu, oslobođenu od svih problema doba, od svega konkretnog, realnog, fizičkog i ovozemaljskog. Izdavači traže estetizirajuće romane i pripovetke; autori ih proizvode u velikim količinama. Zato što to konjunktura zahteva, danas prisustvujemo pravoj poplavi kačiperne, slakke i „lepe“ proze koja jedino u domenu „opšteljudskog“ i „večnog“ nalazi mogućnost da se ostvari.

Mirni su i zadovoljni i oni koji štampaju i oni koji pišu; nižu se lepe i zvonke rečenice i teku mimo svega onoga što ispunjava naše ljudsko iskustvo u ovom trenutku.

Pisac nije mezimac društva

Estetizam nije ništa drugo do najneposredniji vid konformizma. Kad pisci počnu da se prilagođavaju izbegavajući da govore istinu, ne želeći da gledaju i razmišljaju o svetu oko sebe, tada je sastavljanje lepih rečenica ispunjenih težnjom ka „univerzalnom“, najkraći put za izbegavanje odgovornosti. Je li posredi klasično bekvstvo od života, ravnodušnost prema stvarnosti u kojoj se ne vidi ništa lepo i pozitivno? Ovakvo izrečene zamerke podsećale bi na izobiljavajuće zahteve socijalističkog realizma: posmatrajte život, kako je samo lep, slavite ga... Nije, dakle, reč o tome da stvaraoči zaboravljaju na lepote i veličinu života; veličanje je nespojivo sa literaturom, naročito sa modernom literaturom. Ali ako pisac ne želi da bude gloriifikator on isto tako ne sme da bude slep i ravnodušan: dematerijalizacija proze kojoj prisustvujemo u ovom času upravo je znak tog uopornog izdvajanja.

Romansijer neće ništa da rizikuje. Pretpostavlja da bi mogao izazvati nečije otpore i negodovanje; ponekad je više unapred ubeđen u to nego što je zaista iskusio posledice nečijeg besa. Uostalom, zašto pisac uobražava da mu moraju svi odobravati, tetošiti ga, uznositi? Zašto on svojim pisanjem ne bi izazvao i suprotstavljanja i netrpeljivosti? U idiličnoj atmosferi se ne pretvara u jagne, u bespomoćno dete koje je željno milošte — reči odobravanja i pohvale. Pitom, zagledan u večnost, željan priznanja i ugleda, on uspokojava duhove svojim beskrvnim, mrtvim, knjižkim stvaricama. Kritička funkcija literature danas je gotovo zamrla. Saopštavanje neprijatnih istina može nekoga da pogodi i ogorči — to je oduvek tako bilo. Ali obazrivost sa kojom iznosimo svoje misli, ocene i slike vremena, ukoliko ih uopšte dozrišmo, sputava duh upućujući ga u pravcu doziranog izražavanja, kalkulisanja, mlakih kombinacija. Dok se jedan mali broj autora zadovoljava opisivanjem savremene sredine pomoću drugorazrednih pojedinosti, dotle većina prozaista piše ili o definjstvu, ili se izdiže na plan „večnog“, simboličnog, apstraktnog i tu raspravlja o životu uopšte i o čoveku uopšte. Tragična koncepcija je zajedničko obeležje gotovo svih njih. Pošto su teme i ideje saopštene samo u vidu zaključka, bez dovoljno konkretnih podataka, „mnoge poruke su lišene ubedljivosti, suve su i apstraktne kao matematičke teoreme i ne odnose se ni na šta posebno.

Odbacujući staljinistički dogmatizam, naša književnost je za svakoga prestala da bude sluš-

kinja politike i ideologije. Osnovne težnje koje pokreću usmerene su ka suprotnom polu — estetizmu. Tako je estetizam u umetničkom smislu superiorniji od utilitarizma, ni on nije prihvatljiv, naročito ne iz moralnih razloga, jer najčešće znači kukavičluk, bezbojnost, bezličnost i osrednjost. Smisao estetizma postaje još neprihvatljiviji kad znamo da je uslovljen svakojakim obzirima, strahom, željom za udobnošću, karijerističkim ambicijama, izbegavanjem da se zauzme jasan stav. Vladavina konformizma prigušuje duh književnih istraživanja. I zato se desilo da se srpska književnost, koja je oduvek bila u prvim redovima borbe za ljudske vrednosti, danas našla u velikoj nedoumici i kolebanju. Ona je odigrala značajnu ulogu prilikom obračuna sa staljinizmom, ali sada je zastala, okamenila se. Druge humanističke discipline su izbile ispred nje i privukle pažnju javnosti koja pokazuje sve manje interesovanja za sve ono što se zbiva u oblasti književnog stvaranja.

Lakrdijaštvo sve više uzima maha

Jedan od simptoma krize književnog života danas jeste pomanjkanje ozbiljnosti u literarnim raspravama i istupanjima. Koliko smo se puta uverili, prisustvujući raznim simpozijumima, da ozbiljnu reč često dočekuje smeh? Atmosfera farse stvara se onda kada se to najmanje očekuje. Mnogi pisci, osećajući da se produbljuje jaz između književnosti i publike, prihvataju izazov zabavne, humorističke i večernje štampe i time još više pojačavaju ton lakrdijaštva koji počinje opasno da preovlađuje u književnim dijalozima, ili tačnije, obračunima. Naročito se cení vic, duhovit odgovor i površan šarm. Literarni poziv nije nikakva mistična misija, ali nije isto tako ni vulgarno zabavljanje i uveseljavanje ljudi željnih skandala. Svako pridavanje prekomerne ozbiljnosti i uzvišenosti literaturi može odvesti u jednostrano isticanje njene izuzetnosti; ali je još neodgovornije njeno pretvaranje u komedijsku razbibrigu, u brbljanje dvorskih budala, u humorističke improvizacije i besmisleno cerekanje. Ne treba grditi večernju i zabavnu štampu, jer ona prikazuje zbiljanja i ličnosti u skladu sa svojim profilom. Ali začuđuje činjenica da pisci sve više pribegavaju tim tribinama, da im se prilagođavaju, prihvatajući njen skandalozni, jevtin nivo. Videvši da su mnogi autori itekako raspoloženi da se pojavljuju na njihovim stranicama, ovi listovi pokreću razne ankete, harangiraju, ismevaju koga hoće i, uopšte govoreći, doprinose srozavanju ionako malog ugleda naše savremene literature. Širenje duha samozadovoljstva, dobroćudnog i gromoglasnog smejanja, šeretluka, infantilnosti, objašnjava se time što literatura izbegava suočavanje sa samom sobom, sa svojim najvažnijim ciljevima.

Sklonost ka skandalozno-humorističkom izvitoperavanju svakog ozbiljnijeg nastojanja, svake reči i gesta, ima i jedan drugi krupni uzrok: veliki broj pisaca, nezadovoljan birokratskom strukturom mnogih naših književnih i kulturnih institucija, ne verujući pri tom da se to okamenjeno hijerarhijsko stanje može izmeniti, jednostavno pribegava crnom humoru, podsmehu i šali. Ništa, međutim, gore no kad pokretačke snage stvaranja malaksaju i obamru od iznenadne malodušnosti i mrzovolje. Još bismo mogli i shvatiti stav apatičnosti kad bi on ostao privatna; ali onda kada se on povezuje sa željom za monopolom, za određivanjem književne politike, za stvaranjem vladajućih klika, apatija počinje da truje klimu u kojoj živimo i mislimo. Organizacija klikaško-monopolističkog tipa postaje utoliko nepodnošljivija ukoliko se jače oseća nedostatak novih ideja, orijentacija i ciljeva u oblasti literature.

Nagrađuju se imena, a ne dela

Sistem nagrađivanja i dalje se zadržava takav kakav je, mada je veoma teško racionalno objasniti njegovu svrhu. Nagrađuju se ne knjige, već ličnosti. Unapred se zna ko će biti laureat; postoji mali broj „abonena na nagrade“ i oni se vrte u krug — već godinama. Sem dvatri izuzetka, uvek biva ovenčan onaj za koga se i pre formalnog čina predaje nagrada zna da će to biti. U svakoj vrsti nadmetanja, počevši od najvulgarnijih pa do najduhovnijih, ima dve vrste takmičara: favoriti i autsajderi; ali se sve do poslednjeg trenutka ne zna ko će se popeti na pobjedničko postolje. Ravnopravnost i nezavisnost su važna obeležja svakog takmičarskog duha. Književne nagrade kod nas, međutim, često nisu izraz nepristrasnog umetničkog izbora; one se dodeljuju — koliko samo puta! — prijateljima, funkcijama, već stečenom ugledu. Razume se da je potrebno postojanje književne nagrade koja će se dodeljivati u znak priznanja za životno delo — takva je, na primer, Sedmojulska nagrada. Ali kakav je cilj ostalih nagrada? Jedina njihova svrha trebalo bi da bude u podsticanju na dalje napore i to prvenstveno mladih ili dotle nenagrađivanih autora. U protivnom, dešavaće se i dalje groteskni prizori da jednu knjigu zaspu nagradama kao novogodišnjim konfetama. Marko Ristić je ukazao u svom „Pariskom dnevniku“, objavljivanom u „Forumu“ na pozitivni karakter francuskih nagrada, Gonkurove u prvom redu, koje, budući da se dodeljuju jednom mladom ili nepoznatom piscu, izazivaju veliko interesovanje publike za nagrađeno delo, čiji tiraž počinje vrtoglavo da skače. Koje su naše nagrađene knjige štampane pet ili deset puta više no što bi inače bile? O čemu govori ova nezainteresovanost čitalačke publike ako ne o tome da je javnost prozrela bi-

rokratsko-klikaške kombinacije mnogih žirija i da njihovim odlukama više ne poklanja poverenje? Drugim rečima, javnost se ograđuje svojom ravnodušnošću od mišljenja onih koji nas uveravaju da rade u njeno ime. Nagrađivanje imena a ne dela takođe je izraz konformističkog stava.

Apatija crno-humorne improvizacije, svakojako prilagođavanje, obziri i učaurivanje, konformistički estetizam, tendencija da se učvrsti, ne samo na osnovu literarnih kvaliteta nego i pomoću koterijaških interesa, postojeća hijerarhijska struktura savremene srpske književnosti: eto, nekoliko vidljivih obeležja naše današnje literarne situacije. Smešno bi i uzaludno bilo kad bi kritika predlagala neko rešenje i upućivala ka novim putevima; ona je odavno napustila svaki zahtev za normativnošću i želju da bude proroka. Ona može samo da ukaze na neke latentne težnje omogućujući im u isto vreme da izbiju na površinu. Nedavno je u javnosti izražena misao da je period „socijalističkog estetizma“ pri kraju; po tome shvatanju nastupa period konkretnijeg „stvarnosnijeg“ proznog izražavanja. U svakom slučaju, glasovi nezadovoljstva s kitnjastom, apstraktnom i neutralno pisanom prozom, kao najrasprostranjenijim načinom pisanja danas, čuju se sa raznih strana. Takav prozni stil, pretvoren u vladajućim manir, samo je simptom klime koju smo pokušali da uopšteno i nepotpuno opišemo u ovom članku.

Pritisak i strah

Društvena kretanja u pravcu dalje demokratizacije celog sistema omogućuju i piscima da se strasnije, hrabrije suprotstave birokratskom pritisku koji se u raznim vidovima ispoljava i dan-danas u domenu literarnog duha itekako snažno. Ukazali smo već na postojanje obazrivosti kod niza pisaca koji se sklanjaju u oblast hermetizma i apstrakcije ne želeći da izazovu otpore i pritisak. Birokratska svest često je spremna da, proglašavajući sebe za tumača i čuvara najviših društvenih vrednosti, sputa kritičko izražavanje koje je jedna od važnih komponenti savremene literature. Saznanje o birokratskim ograničenjima izaziva strah koji se opet sam povećava. U takvoj atmosferi piscima je najlakše da metaforišu.

Jedna naprilitana, verbalistička literatura počinje sve jače da blešti pred našim očima. Njen sjaj treba da stvori iluziju modernog, mada je lično uporno i tvrdoglavo verujem da smo sadržaje modernog izraza umnogome osiromašili, lišili ih njihove virulentnosti, dajući im jedan odveć dekorativan stilski izgled. Evo odlomka iz jednog romana nedavno neobično mnogo hvaljenog u dnevnoj štampi, čiji stil u najjačim vidovima pokazuje mnoge karakteristike današnjeg pisanja: „Trotuari behu izuzetno ubežbrojeni svetom žudnim za odgušavanjem — odznojavanjem — odbuktavanjem od zulumjrostiti koja od rane zore sve do sat-dva malopre nije prestajala da sikiće... Istini za volju, mlade devojkice s grudima u prvom stanju snega i cvetne kaše, s tim svojim pomalo kosim poluoptamama otetim s tajnog ulara, u kojima premise budućih metamorfoza još nisu uočljive, crnpurastapčapkunasta-čigrašta dečurlija u kalpšnaletima i mladići sa skladnim mišičnim vretenima i krupnim srcima između širokih ramena (pistama na koje i po dve devojkačke glave mogu da slete) — sva ta punosmerna mladež, u kojoj krv kao da peva, nije ni imala razloga zasnovanih na moralnim postavkama-postulatima- pretpostavkama da se u razgolicieni ulični kaleidoskop uključi drukčije nego samo bikinički i brkovcezački opremljena, to jest onako kako je svako mogao siđ da je se nagleda na gradskim plažama pri punoj dnevnoj svetlosti.“

Odbacivši koncepcije socijalističkog realizma, pisci su bili oslobođeni sumorne obaveze da veličaju stvarnost; privoleli su se drugoj krajnosti, apstraktnoj i metafizičnoj formi, dobrim delom iz straha od pretnji birokratije. Svi se mi dobro sećamo kampanje vodene protiv Čopičevih satira, „Gubilišta“ Mirka Kovača, „Naše“ Mladena Oljača i „Čangija“ Alojza Majetića. Istina, nije bilo dramatičnih odmazdi za poslednjih nekoliko godina; utoliko je veća odgovornost pisaca zbog nedovoljnog angažovanja u slobodnom prikazivanju životnih zbiljanja. Ali činjenica je da je princip slobode stvaranja, proklamovan kao jedan od osnovnih ciljeva društva, u praksi ostvaren samo polovično. Teorijska sloboda je samo uvod u praktičnu slobodu. Sloboda stvaranja ne sastoji se samo u tome što se mogu primenjivati različiti moderni načini pisanja. Mi grešimo ako problem slobode svodimo u potpuno na problem stilistike. Sloboda se izražava u mogućnosti otvorenog, ničim sputavanog literarnog uobličavanja tema iz stvarnosti i života, u pravu i mogućnosti izricanja suda o životu. Zapanjujuće mali broj knjiga sa konkretnom savremenom tematikom, o važnim društvenim, političkim i moralnim pitanjima, može se objasniti samo konformizmom autora i arogantnošću birokratskih činilaca (koje nije teško identifikovati u licu pojedinih urednika i članova saveta preterano uplašeni nekih političara koji na literaturu još gledaju u najgorem slučaju kao na bezopasnu zabavu, a u najboljem kao na neko tajanstveno i nerazumljivo pisanje zamršeni priča o broju anđela koji mogu stati na vrhu jedne igle).

U svim velikim trenucima pisci nisu išli utvrenim stazama, već su bili preteče i prethodnici — odbacujući geslo: „ne istrčavaj se“, „piši kao što svi pišu“, „vodi samo računa o tome da se što više hvališ i da te drugi obasipaju pohvalama“ — doprinosili su proširivanju humanih vidika.

Šete Rustavelija

DANAS, KADA SE U TRETMANU mnogih književnoistorijskih problema evropocentričan postepeno razbija, neće biti naročito jeretička tvrdnja da su se na Istoku elementi renesanse osetili skoro vek i po pre nego u Italiji. I to ne samo u književnosti, već u svim oblastima društvenog života. Upravo ovih dana je u Sovjetskom Savezu objavljeno i jedno ovakvo mišljenje Alekseja Tolstoja: »Za vreme obilazaka Gruzije razgledao sam spomenike gruzijske arhitekture, freske itd. Moram reći da sam se, videvši te spomenike iz X i XI veka, uverio da je Gruzija stvorila sve preduslove za renesansu i dala dela ravna Džotovima dva veka pre Džota... Onda kada je u Zapadnoj Evropi još uvek vladao mrak srednjeg veka Istok je zapalio baklju kulture, na osnovama nasleđa iz antike stvorio je mnogo svoga i, čim se za to ukazala prilika, obasjao svoj život svetlošću renesanse«.

Jedna od centralnih ličnosti ovoga pokreta je gruzijski pesnik Sota Rustaveli. Gruzija je početkom XI veka ujedinjena u snažnu feudalnu državu čiji je ekonomski prosperitet uslovljavao jačanje svetovnog duha i suzbijao uticaj crkve. Na račun crkvene književnosti, koja se razvijala još od IV veka, od vremena kada je u Gruziji primljeno hrišćanstvo, počinje nagli procvat svetovne literature. Tako je XII vek postao zlatna doba starogruzijske književnosti i vreme u kome je stvorena gruzijska junačko-fantastična pripovetka (»Amiran-Derdžanjanik«), roman (»Visramijani«) i pohvalna poema (Štafelijev »Abdul-Mesija« i Čahruhadzeova »Tamarjani«). Rustavelijevo delo predstavlja najpuniji izraz upravo ove epohe.

Sudeći po nevelikom broju podataka koji su u retkim dokumentima, sačuvanim posle mnogih srednjovekovnih i poznijih pustošenja, pronađeni — teško bi se moglo reći da su savremenici Rustavelija smatrali veličinom. Zna se da je rođen negde u Gruziji, a školovan u Vizantiji. U drugoj polovini XII i početkom XIII veka bio je dvorjanin gruzijske carice Tamare. A zatim je nestao. U narodu su ostala brojna predanja o Rustavelijevoj sudbini. Prema jednim — on je nastradao zbog ljubavi prema carici, druga kažu — izgubio je život jer je odbio caričinu ljubav, a treća — došle su mu glave spletke zavidljivih dvorjana i ozlojeđenog sveštenstva. Iako o njemu nema mnogo biografskih podataka, jedino sačuvano delo, poema »Vitez u tigrovoj koži«, daje osnovne da se bez dvoumljenja zaključi da je on jedan od najobrazovanijih Gruzina svoga vremena i jedan od najznačajnijih pesnika s kraja XII početkom XIII veka, vaspitan na tekovinama kulture kako Istoka, tako i Zapada.

»Vitez u tigrovoj koži« je, u stvari, spev o podvizima plemića. Ali i ne samo to. Rustavelijevo delo je, pre svega, poema koja slavi prijateljstvo i ljubav. Upravo takav pristup životnom materijalu, izvlačenje u prvi plan ljudske ličnosti sa njenim osećanjima i jeste ono novo što je gruzijski pesnik uneo u književnost. U osnovi zapleta poeme je otpor jedne princeze protiv udaje za carevića koga joj je otac izabrao i želja da pođe za plemićavazala. Rustaveli brani slobodu ljudskih osećanja i želja, pravo muškarca i žene na ovozemaljsku sreću, i time se duboko razlikuje od hrišćanskih klerikalaca. Međutim, takođe je veoma karakteristično i značajno što glavni junaci dela, na čijoj je strani sva pesnikova naklonost, uopšte nisu hrišćani — Tarijel i Nestana — Daredžana su Indusi, Aftandil i Tinatin Arapi, dok je Pridon — Iranac, svi muslimani. Ta činjenica je navodila na pomisao da je Rustaveli za svoju poemu uzeo neku od legendi sa područja iranske kulture. Čak i sam tekst direktno upućuje na takvu pretpostavku. U uvodnoj pesmi poeme na jednom mestu stoji: »sedoh ja sam, Rustaveli, /Staru pri-

ču u stihove da nanižem ko korale«, da bi za nekoliko stihova dalje to bilo i objašnjeno: »Ovu persijsku priču, na gruzijski prevedenu /Treba čuvati ko bisere na dlanu; /Ja je na doh i ispričah stihovima...« Međutim, istraživačima ipak nije pošlo za rukom da pronađu iransko predanje koje bi odgovaralo Rustavelijevoj poemi, iako svaki iole značajniji siže na iranskom području obično ima i po više varijanta. Za priču o Jusufu i Zulejki, recimo, samo na iranskom jeziku (ne računajući turkmenski) našlo se trideset raznih varijanta, dok je istorija Leile i Medžnuna doživela osamnaest iranskih i deset turkmenskih obrada. S obzirom na to, s pravom se postavlja pitanje da li je onda moguće da jedna tako interesantna i lepa legenda kao što je »Vitez u tigrovoj koži« ne ostavi baš nikakvog traga u persijskoj književnosti? Teško je na to odgovoriti potvrdno. Zato je mnogo prihvatljivije gledati one koji se nadovezuju na objašnjenje cara Vahtanga VI iz prvog izdanja Rustavelijeve poeme, štampanog 1712. godine: »Ove priče u Persiji nema, nego su Persijanci umeli da sastavljaju lepe stihove, pa je carica Tamara u svojoj blagosti i veličini poželega: kad toga ima u tuđim zemljama, zašto da ne bude i u Gruziji — i naredila je Rustaveliju da sastavi skladne stihove na gruzijskom jeziku. I

zato on kaže da je prevodio s persijskog. A na persijskom ove priče nema. On je i priču sastavio i izneo je u stihovima, a zbog toga što ju je sročio na persijski način i veli da ju je preveo s persijskog«.

Karakteristično je da se crkva prema Rustavelijevoj poemi odnosi kao prema jeretičkom delu. Čak je u XVIII veku istaknuti gruzijski kulturni radnik i pisac, prevodilac Aristotela, katolikos (patrijarh) Antonije I sakupio osamdesetak primeraka Vahtangovog izdanja »Viteza u tigrovoj koži« i naredio da se bace u reku Kuru jer je to »knjiga štetna za čitaoce«. Međutim, i muslimani, kao i hrišćani, ne bi nikako ovo delo mogli priznati za svoje. Iz spleta elemenata hrišćanstva i muhamedanstva u poemi još snažnije izbijaju na površinu paganski motivi. Oni su, u stvari, i najjači. Bog kod Rustavelija nema ni crkveno-hrišćansko, ni muslimansko, već najpre pagan-

sko filozofsko značenje. Za jednog od junaka bog je »celina svega postojećeg; bogu se za pomoć obraća zli narod »kadži«, a pozitivni junak Aftandil, pred polazak na put moli se planetama-božanstvima. Paganska filozofija dolazi takođe do izražaja u strukturi i sistemu slika junaka poeme, čija je osnova u kultu sunca kao prapočетка celokupnog života. Rustavelijevo »solarni likovi« mogu se dovesti u vezu s njegovom filozofskom koncepcijom, izgrađenom na učenju neoplatonovaca, ali im, u isto vreme, izvore treba tražiti i u gruzijskom narodnom stvaralaštvu koje je svoje omiljene junake određivalo epitetima upravo takve prirode.

Rustavelijeva poema sadrži sve one elemente koje je evropskoj književnosti donela trubadurska poezija. Ali i ne samo njih. Princeza Tinatin će prva otkriti svoju ljubav zaljubljenom vitezu Aftandilu; Nestana — Daredžana će učiniti to isto, pa će onda nekoliko puta pozivati na odgovornost svoga izabranika zbog toga što joj se činilo da se on nedovoljno odlučno bori za njenu ruku, da bi ga najzad, nagovorila i na ubistvo zaručnika koga joj otac nameće. Dakle, Rustavelijev ženski lik nije samo pasivni predmet ljubavi, nego je, u isto vreme, ličnost koja se uporedo s muškarcem aktivno bori za ostvarenje svoje sreće.

Ljubav u »Vitezu u tigrovoj koži« po mestu koje joj je dato, kao i po njenim čisto ovozemaljskim motivima i idealima, nije u skladu sa hrišćanskim asketizmom. Međutim, Rustavelijevoj koncepciji ljubavi je isto toliko tuđa i erotičnost, koja je tako vidna u persijskoj poeziji. Iskrenost, čestitost i vernost — to su elementi istinske ljubavi koja, po Rustaveliju, uzdiže čovekovu ličnost i daje joj »snagu sunčevog sjaja«.

Sudbina Nestane — Daredžane ima izvesnih podudarnosti sa odnosom Nizamijevih junaka iz poeme »Leila i Medžnun«, jer obe obrađuju, tipičan za iransku književnost, motiv »bezumnog« od ljubavi. Međutim, dok je Nizamijev junak zaista poremetio pameću, Rustavelijev je pre samo u ljubavnoj ekstazi: Kajs i kad su sve prepreke uklonjene nije u stanju da ostane kraj voljene Leile, već, sa svim poremećen, beži od sveta, a ona umire od tuge, dok se Tarijelove i Nestanine patnje završavaju srećnim brakom. Nasuprot Nizamijevoj filozofiji ljubavi, po kojoj, uz zaljubljenost ide i nesreća — Rustavelijeva slika je daleko optimističnija. Prepreke na koje nailaze njegovi junaci su samo privremene tegobe koje se pobeđuju vernošću, postojanošću i hrabrošću.

Ali, po Rustaveliju, ljubav ipak ne donosi uvek sreću. Trgovkinja Fatima iz bogatog primorskog grada traži je u vezama sa putnicima — prolaznicima, zadovoljavajući se »trenutnim radostima«. Iako i dobra, humana i lepa — ona ipak ostaje usamljena i nezadovoljna životom.

Još u uvodnoj pesmi poeme Rustaveli se, razmišljajući o ljubavi, dotiče teme prijateljstva. U stvari, te dve teme su kod njega nerazdvojno povezane. Prema pesnikovoj slici, bez Aftandilove prijateljske pomoći Tarijel ne bi pronašao Nestanu, a Aftandilu prijatelj Pridon pomaže da izgadi nesorozum s Tinatininim ocem. Karakteristično je da Rustaveli prijateljstvo stavlja i iznad ljubavi: Aftandil odlazi da pomogne prijatelju rizikujući da odlaskom navuče na sebe gnev Tinatininog oca i da se više nikada ne sastane sa svojom izabranicom. Zrtva za prijatelja dobija u poemi čak potresne razmere: Aftandil, koji je sav očišćen čestitosti, vitez za koga je Fatima prema voljenoj Tinatini kao »crna vrana« prema ruži, ipak pristaje da ode na ljubavni sastanak s Fatimom — samo da bi ušao u trag Tarijelovoj Nestani, pa »makar srce ostalo i s ranom«.

Iako će se, po srednjovekovnom običaju, Rustaveli na početku poeme obratiti za pomoć u ostvarenju svoje pesničke zamisli bogu, ili će na jednom drugom mestu kroz Aftandilova usta zaključiti da čovek ne može ništa bez blagonaklonosti »providenja«, smisao njegove pesničke slike sveta je sasvim drukčiji: on propoveda trezven i aktivni odnos prema životu. Tu svoju pesničku poruku, možda, je najpreciznije baš sam formulisao aforizmom: »Čovek u životu bude ono što postigne sam«, zasnovanom na svesti da svako ima »po mukus«, ali da se nevolje savladaju samo »čvrstinom«, pošto oko koje »krv plače« ne može videti izlaz iz »pustinje«. A takva poruka gruzijskog humaniste XII veka vodila je pravo oslobođanju ljudske ličnosti od srednjovekovnih okova. Zato, ako fabula Rustavelijeve poeme čak i ne donosi toliko novina, takva njena sadržina, prožeta neubičajenom za svoje vreme verskom tolerancijom, ispunjena čovekovim podvizima u ljubavi i prijateljstvu — nameće nam se kao snažna poruka jednog ranog humaniste. Ovak nsvakidašnji mislilac i virtuozni pesnik čije delo zaslepljuje ekspresivnošću slike, zbunjuje složenosti kompozicije, duboko se urezuje u svest aforističnošću i osvaja milozvučnošću stiha — i posle osam stotina godina može da izazove naše interesovanje i divljenje.

SOTA RUSTAVELI (FRESKA IZ KRSTOVOG MANASTIRA U JERUSALIMU)

IN MEMORIAM

MILAN DEDINAC

(Nastavak sa 1. strane)

stveni vetrovi: sve to blešti pred nama, iskidano, trenutno, haotično, Simbolika poeme je složena, ambijent zamišljen i predstavljen u snu, sve što bi ličilo na javu proglašeno je za navek. To nije zanov jave, već plod noći, košmarni prizor, stvarnost nekog drugog i tuđeg sveta, razigrana podsvesni koja slavi svoj pir.

Predratna poezija Milana Dedinca, po njegovom vlastitom priznanju, bila je diktirana, u većoj ili manjoj meri, svešču o razlici između njegovog pesničkog ja i ostalih ljudi. On je tu razliku produbljivao sve dotle dok nije u »Javnoj ptičici« progovorio glasom krajnjeg i krajnje gordog subjektivizma. »Pesme iz dnevnika zarobljenika broj 60211« napisane u zarobljeničkom logoru, već su sasvim nešto drugo. U lepoj uvodnoj belešci napisanoj toplo i plamenito kao neki manifest ljudskog bratstva, Dedinac ističe drukčiju pesničku tematiku koju obrađuje i novi smisao svog pesničkog stava. »Ako ih bude bilo u kojima će da odjeknu ove pesme, u srcu da ih čuju kao njihove da su, ni ja se zastideti neću, niti će me biti sramota što sam ih u prvom licu ispevao« — piše Dedinac. Ljudi čame iza bodljikavih žica; sremski pčelar tu guje za Fruškom gorom, Bosanac — za svojim zavičajem. Čovek leži pored zida i zapomaže od nesreće i gladi. Pesnik je među ljudima, stešnjen, ponižen, u istom nesrećnom položaju kao i oni. Čuju se glasovi tuge, prokletstva, nade, sve se

sliva u opšti žagor zarobljenika. Poezija se našla na izvoru zajedničke patnje. Kako pevati ako ne tako da reč bude svojina i izraz svih? Te pesme zapisane na raznim listićima, tajno, sakrivene u zemlju gde ih je načela vraga, sadrže najčistije poetsko jezgro Dedinčeve stvaralačke ličnosti; načinjene su, tako reći, od zajedničkih suza i uzdaha, od isprekidanih krikova i neugasivih plamenova vere u slobodu. Osnove pesničke reči se protiruju, biće njenog tvorca se umnogostručava. Govoreći ja, Dedinac hoće da kaže mi. U zarobljeničkom ciklusu provejava prisni duh ljudske zajednice. Pesma u prozi »Gledam. Ali ko je gledao nekad isto ovako...« jedna je od najimpresivnijih stvari koje je Dedinac uopšte napisao. Jadikovka sužnja pod oblacima i maglom izvija se puna najtežeg bola, lebdi iznad svih krajeva u kojima su ljudi porobljeni, teži sva srca nadom. Ona je kao jauk, kao drevni plač, vekovno osećanje roba, drugarski poziv u pomoć...

San je uvek zauzima istaknuto mesto u poeziji Milana Dedinca. U prvom, predratnom periodu, košmarni san je sačinjavao sastavni deo nadrealističke tehnike pisanja i bio spona sa podsvešču, upravo njen izraz. U okvirima tako shvaćenog sna, pesnik je stvarao svoj svet. San je dobio punu autonomiju, još više: našao se izdignut iznad stvarnosti i njoj suprotstavljen. U drugom periodu stvaranja, vezanom za zarobljenički ciklus

i pesme o Crnoj Gori u prvom redu, svet sna je uključen u obuhvatniji prostor života.

Od naročitog značaja je bio susret Milana Dedinca sa Crnom Gorom, koja je postala pesnikova opsesija, neiscrpno poetsko gradivo njegove zrele stvaralačke faze. Ciklus pesama o Crnoj Gori sav je potekao iz jake inspirisanosti kamenom, travama i nebom, iz oduševljenja planinskim predelima Durmitora; ponosni ton i ovde još traje. Crnogorski pejzaži pružili su mu bogat materijal za pesničke uzlete. Ciklus pesama iz zarobljeničstva primer je kako se činjenice društvene stvarnosti preobražavaju u poetske vizije. Pesnički putopis o Crnoj Gori »I zraka i mraka prepune su zene« pokazuju način na koji pesnik daje subjektivni doživljaj prirode iz koje uzima elemente za svoje simbole. Uporedo sa istinskom poezijom, nailazimo, međutim, i na preterano dekorativne stihove — izveštane i retorične.

Milan Dedinac je liričar koji se inspiriše ljudskom osećajnošću i koji traži istančanu reč da tu osećajnost izrazi. Autentičan je pesnik po svojoj toploj reči, melanholiji i čovečanskoj osetljivosti za tuđe patnje. Njegove pesme koje će se najviše pamtiti napisane su jasno i uzbuđljivo, lepim jezikom i stihom; one zrače svežinom i istinitošću osećanja, za nosom i potrebom za razumevanjem drugih, kao i željom da i ti drugi pesnika shvate, dožive.

P. Z.

